

570

VÁRADI PÉTER

KALOCSAI ÉRSEK

É L E T E.

1483–1511.

L FRAKNÓI VILMOSTÓL.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1884.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

VÁRADI PÉTER

KALOCSAI ÉRSEK

É L E T E.

1483—1511.

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

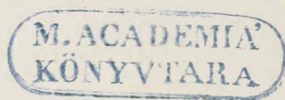
— * —

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

1884.

129881

Különnyomat a „Századok“ 1883-ik évi folyamából.

I.

Köztudomású, hogy a középkori családok nemzedékrendjének összeállítása nagy nehézséggel jár; mivel az állandó családnevek használata a magyar köznemességnél csak a XVI. században válik általánossá.

Még azok is, kik előkelő egyházi és állami hivatalokat foglaltak el, leggyakrabban csak keresztnévöket használják. Nem ritkán születési vagy lakhelyök nevét veszik föl; a minnek következménye, hogy atya és fiú, vagy két testvér, sőt egy és ugyanazon egyén, különböző neveket viselhet.

Mindezen esetek találkoznak *Péter* érseknél, a kinek viszon- tagságos élet történetét szándékozom előadni. Királyi okiratokban, hozzá intézett levelekben, a róla beszélő, egykorú történeti munkákban csak keresztneve fordul elő. Egyedül ezt használja ő maga is mint érsek. Korábban, mint a királyi cancellaria titkára, Mátyás okiratain, vezetéknévének csak két kezdőbetűje van illesztve keresztnévéhez.²⁾

Testvéreit királyi oklevelek *Váradi Pálnak* és *Váradi Máténak* nevezik. De az utóbbi *Érsek Máté* és *Adorjáni Máté* nevek alatt is előfordul.³⁾

¹⁾ Kifejtettem ezt »Vitéz János élete« című munkámban. (1879) 1. s. kk. II.

²⁾ »Relacio Magistri Petri de Wa« (Az alább idézendő oklevelekben).

³⁾ Mátyás király 1480 július 27-én kelt adománylevelében: »Nobilibus Magistro Paulo et Matheo de Waradino prefati Petri Cancellarii. . . fratribus.« (Országos levéltár). Beatrix 1490. július 18-án kiadott oklevelében: »Matheus Ersek dictus . . . frater Archiepiscopi«. (Ugyanott). Buda város 1504-ik évi kiadványában »Matheus Ersek de Adorján. (»Pray. Specimen Hierarchiae: II. 78. l.)

A mult század végén, Péter érseket, leveleinek kiadója önkényesen, téves combinatió alapján, ruházta föl a *Várdai* névvel,¹⁾ a melyet az újabb történetírók napjainkig megtartottak.²⁾

Kétségtelen, hogy Péter érsek *nem* volt az ősi Guthkeled nemzetségfából kiágazó előkelő *Várdai* család sarja.³⁾ Alacsony sorsból emelkedett föl.⁴⁾ A nemesség valószínűleg nem örökségképen szállott rá; hatalmas pártfogójának Vitéz Jánosnak köszönhette; a mire útal az a körülmény, hogy Péter érsek címerének alkatrészei, lilium és két csillag, Vitéz címerében is meg vannak.⁵⁾

Miként testvérei, úgy ő is a *Várad*i nevet vette föl; a várostól kölcsönözte, a melyben született, vagy legalább gyermekéveit élte, és fényes jövőjének alapját megvetette. A szelíd dombok alján fekvő, árnyas ligetektől és gyógyerejű forrásoktól környezett város falai között töltött gyermekkor emléke mélyen bevésődött lelkébe; évtizedek múltával, dicsőség és szenvedésben gazdag pályája végén visszasóvárog oda, és kiváló kegyelettel tiszteli Várad védszentjét Szen-Lászlót, különös pártfogója gyanánt.⁶⁾

¹⁾ Wagner Károly. Epistolae Petri de Warda. (Pozsony. 1776.) Az előszóban fejtegeti, hogy a *Várad*i (de Waradino) nevet *királyi* várostól nem kölcsönözhetette, minélfogva azt *Várda* helységtől kellett vennie. Ezen föltevés teljesen alaptalan.

²⁾ Horváth Mihály, Szalay László stb. Kivételt képez *Horányi*, a ki őt *Adorján Péternek* nevezi. (Nova Memoria Hungarorum. 18 s. kk. II.) Az esztergomi kanonokok 1856. kiadott névsorában így neveztetik: »Petrus Adorian de Waradino«. (Memoria Consecrationis Basilicae Strigoniensis. 133. l.) Az országos levéltárban kéziratban őrzött »Liber Dignitatum Ecclesiasticarum« egész önkényesen »Petrus de Sary« néven iktatja a kalocsai érsekek sorába.

³⁾ Alaposan kimutatta Botka Tivadar. Századok. 1870. évfolyam. 530. l.

⁴⁾ A pápai követ, mikor 1489 elején Péter szabadon bocsátása érdekében működik, emlékezteti Mátyás királyt, hogy ő »de limo« magasztalta föl az érseket.

⁵⁾ Czímeres gyűrűpecsége rajzát kiadta Botka i. h.

⁶⁾ Péter érsek 1495 július 23-án a várad-i püspöknek írja: »Vehementer invidemus Paternitati Vestrae, quod eadem in balneo sancti Ladislai Waradini (ubi nos adhuc puer saepe balneati) balneetur; nos autem hic penes Masztongam degimus, unde aqua, per aestuantis solis

Gyermekevei (1460 táján) Várad aranykorára esnek;¹⁾ mikor Vitéz János püspök élénk irodalmi és művészeti élet gyúponthává, hírneves külföldi humanisták gyűlőhelyévé tette; mikor iskolái jeles tanárokkal, a tudományos kiképzés minden segédesszéközeivel rendelkeztek.²⁾

Ezen iskolában, rendkívüli képességeinek nyilatkozatai által, magára vonta a nagy főpap figyelmét, a ki azóta pártfogása alá vette és gondosan neveltette.³⁾

Mikor (1465) Vitéz Váradot elhagyta, hogy a primási széket foglalja el, a nagyreményekre jogosító ifjú Esztergomba követi őt, hol kanonoki javadalmat nyer adományul. Majd Bolognába megy, hogy a híres főiskolán tudományos kiképzését betetőzze.⁴⁾

Több esztendő telt Olaszországban.⁴⁾ De még elég jókor

calorem et nimiam siccitatem penitus absumpta est, ubi etiam ranae suas coactiones dudum interruperunt. . . Si etenim nobis tantum otii . . . datum esset, ut Pat. V. visitare possemus, certe illam irrevisam non permitteremus. . . Si liceret nobis per adversam valetudinem . . . et officio nostro ergo Pat. V. et erga s. Regem Patronum utriusque nostrum, satisfaceremus.« (Epistolae. 186. l.).

¹⁾ Születési évét nem ismerjük. 1450. körüli időre tehetjük. Mert 1484-ben Mátyás ellen elkövetett vétségeit mentegette a pápai követ, enyhítő körülmény gyanánt, »ifjúságát« hozza föl. (Az alább idézendő jelentésekben).

²⁾ Vitéz János élete. 147. s. kk. II.

³⁾ »Hic enim — írja róla Bonfin — ab ineunte pueritia Joanni Vitezio, Varadiensi tunc episcopo, usque adeo placuit, prae ingenii dexteritate, optimaque indole, ut diligenter inter pueros suos educavit«.

⁴⁾ »Ad Strigoniensem hic — folytatja Bonfin. — Archiepiscopatum evectus, canonicatu haud quaquam inhonesto donavit, propria quoque impensa Bononiae optimarum artium studiis colendum curavit«. Nem helyezünk súlyt Bonfin kifejezésére és elbeszélése sorrendjére. Mégis azt hisszük, hogy Péter előbb neveztetett ki kanonokká s azután ment Bolognába. Már 1465-ben (Vitéz kineveztetése évében) találkozunk Péterrel az esztergomi kanonokok sorozatában. Ekkor, mint más adatok összevetéséből tudjuk, nem lehetett még oly korban, hogy tanulmányait befejeztetteknek tekinthetnők. — Mondani sem kell, hogy ama korban kanonoki javadalmakat gyakran nyertek el főiskolákon tanuló ifjak.

⁴⁾ »Accedebant — írja Bonfin — literarum studia, quibus in Italia diu operam dederat«.

tért vissza hazájába, hogy pártfogója — mielőtt (1470) Mátyás király haragját magára vonná — átvezethesse fényes pályája küszöbén: a királyi cancelláriában nyerhessen alkalmazást.

II.

A kora tudományosságának színvonalán álló, a classicusok irányában jártas és ékesszólásáról csakhamar elhíresült fiatal pap¹⁾ előtt, tehetségei kifejesztése- és érvényesítésére, alkalmabb tér nem nyilhatott meg, mint *Mátyás udvara*.

A nagy királyt lángesze és tettereje ekkor már az európai politika egyik legelső tényezőjévé tette. Emellett az ország kormányzásának és igazgatásának szálai, a szó szoros értelmében, az ő kezei között egyesültek. Udvara fontos események és messze kiható tervek, mozgalmas élet és lázas tevékenység színhelye vala szüntelen.

És a király előtt, a ki egészen ment a parvenük hiú gögjétől, nem a születés és a rang, csak tehetség és ügyesség bír súlylyal.

Mikor eszméinek valóstítására, terveinek keresztülvételére eszközöket keres, nem sokat gondol a hivatalnoki hierarchia rangfokozataival. Alacsony helyzetből magas polczokra emeli híveit. Kiméletlenül mellőzi és lealázza az ország legelső dignitáriusait. Közvetlenül érintkezik az emberekkel, egyenesen befoly a legapróbb ügyekre; túlteszi magát az ügykezelés hagyományos formalitásain.

Ily uralkodónál a cancellária titkárainak csekélyebb befolyásuk, de nagyobb tevékenységi körük és fontosabb állásuk volt, mint egyebütt.

Mátyás, a korábbi gyakorlathoz híven, egyházi férfiakat nevezett ki cancellárokká és titkárokká. Az ezen hivatalok által követelt irodalmi és politikai képzettség, még az ő korában is, az egyházi rendnek úgyszólván kizárólagos kiváltsága volt.

¹⁾ Az 1480 július 27-ki adománylevélben Mátyás Váradi Péter-ről és Dóczy Orbánról mondja, hogy »ferme ab adolescencie ipsorum gradibus« szolgálnak cancellariájában.

Várad Páter hivatali pályájának kezdetéről hiányoznak az adatok. 1475 tavaszán találkoznak vele először, a mikor már mint *királyi titkár* és *előadó* ellenjegyzí azon okleveleket, a melyeket előterjesztésére állít ki a király.¹⁾

Csakhamar biztosítja magának bizalmát és kegyét, melyről az elnyert egyházi javadalmak tanuskodnak. 1476-ban az *erdélyi káptalan prépostságára* emeltetik.²⁾ Emellett bírja a *szent-jobbi apátságot* Biharban és a *földvárí* Tolnában; megtartva az esztergomi kanonokságot is.³⁾

1478-ban már első helyet foglal el a királyi titkárok között, és a cseh királyság pecsétje gondjaira van bízva. Nemsokára, mikor *Zápolya György* pécsi prépost (1479. elején) a kalocsai érsekséget nyeri el, Péter *titkos cancellárrá* neveztetik ki, és ekkor a magyar királyi pecsét is kezeibe jut.⁴⁾

¹⁾ Az első oklevél, melyen nevével találkoznak 1475. május 15-én Budán állíttatott ki Drágfi Bertalan javára, Pongrácz János és Várad Páter együttes előterjesztésére. (Az ellenjegyzés: »Relacio Joannis Paneracii et M. Pet. de Wa.«). Az 1475 június 6-án Budán, Korompai Péter javára kiállított oklevélén már csak Péter mester ellenjegyzése áll. (R^o. M. Pet. de Wa.) Ugyanígy 1475 június 11, július 14, 24, october 18, 1476 martius 17-én Budán kelt okleveleken. Egy 1475. sept. 29-én kelt oklevélén nem fordul elő ily ellenjegyzés; de a legalján apró betűkkel van feljegyezve Péter mester fölhívása a cancellárhoz, hogy az oklevelet lássa el a királyi pecséttel. »Rme p. sigillet istas literas p. v. Petrus«. (Mindezen oklevelek az országos levéltárban).

²⁾ 1476. october 15-én Pécsen kiállított királyi oklevelet már így ellenjegyzí: »R^o Petri prepositi Albensis«. (Az országos levéltárban.) Az 1480 július 27-én kiállított adománylevélben a király »Albensis Transilvanus prepositus«-nak cízmezi.

³⁾ Ulászló király 1494. január 6-án kelt oklevelében említi, hogy a földvári apátságot, Péter érsek, mielőtt az érsekséget elnyerte »in minoribus agens« kapta Mátyástól. (Epistolae 39. l.) — A szent-jobbi apátságról nem tudjuk biztosan mikor adományoztatott Péternek. — Az esztergomi kanonokok sorában 1480 ig fordul elő. (id. helyen).

⁴⁾ Az 1478. december 11-én Diós-Györött, Dóczy Orbán kincstárnok javára kiállított királyi oklevélén a következőket olvassuk: »De commissione et mandato Regio specialí ego petrus prepositus Transilpuanus cancellarius resentes literas, quas superioribus annis, nondum existente apud me sigillo Regni Hungarie, cum sigillo Bohemico sigilla-

Állását nem mulasztja el családja javára értékesíteni. Két testvére közül az egyik *Pál* mester szintén egyházi pályára lép; míg *Máté* hivatva van a családot föntartani és jelentőségre juttatni. Emiatt királyi adományokat kell kieszközölnie. Hogy ezen czélt biztosabban érhesse el, szövetkezik a királyi kincstárnokkal, Dóczy Orbánnal, a ki ezen téren, ritka élelmességet tanusított, és néhány éven át családját dúsgazdaggá tudta tenni.

Mikor tehát 1480-ban, Bakonyai István magvaszakadtával, ennek birtokai a koronára szállanak, együttesen folyamodtak a királyhoz azok adományozásáért, és közösen nyerték el a jelentékeny birtok-complexust. Ez a következőkből állott: *Palina* vára, tartozékaival *Valkó* megyében; Bárcz kastély felerésze, 16 helyen levő birtokrészekkel, *Somogy* megyében; valamint 31 helyen fekvő birtokrészek *Baranyában* és *Kőrös* megyében.

A király magasztaló kifejezésekkel szólva Péter cancellár és Orbán kincstárnok jó szolgálatairól, mindezen birtokokat nekik és általok testvéreiknek: Váradi Pál és Máténak, Nagylucsei Balázs és Jánosnak valamint törvényes örököseiknek adományozta.

A beiktatás 1480. szeptember 7-én és a rá következő napokon a király és a fehérvári keresztesek conventjének küldöttei által végrehajtatott, a nélkül, hogy ellenmondás történt volna.¹⁾

Mikép egyezett meg ezen adományozott birtokok tárgyában a két adományos, nem ismeretes. Csak annyit tudunk, hogy azok teljesen és csonkíttatlanul a Dóczyak birtokába jutottak.²⁾

ueram, secundario cum sigillo Regni Hungarie, detracto priori sigillo sigillauí. 1480«. (Országos levéltár). Az 1480. július 27-én kelt királyi adománylevél. »Secretarius cancellarius« nak ezímezi, (Ugyanott).

¹⁾ A királyi adománylevelet nem ismerjük. Csak az 1480. július 27-én kelt kir. okiratot, melyben a fehérvári keresztesek conventjét a statutio eszközzésére útásítja. Ebben is kiemeli a király, hogy tekintettel volt »fidelibus seruiciis... que iudem ferme ab adolescencie ipsorum gradibus hucusque, presertim huiusmodi eorum honoribus officiis sedula assistencia et cum omni sincere deuocionis et animi ipsorum feruore prudenter, solerter et indefesse exhibuerunt«. Átírva a convent jelentésében a statutióról. (Eredetije az országos levéltárban.)

²⁾ Következtetjük a győri káptalan 1498 aug. 28-iki okleveléből,

III.

Mint királyi titkos cancellár, Váradi Péter az udvar első politikai hivatalát foglalta el. A cancelláriának ő volt vezetője. A főcancellár állása (*summus et secretarius cancellarius*) méltóság volt, melyhez ama hivatal rendszerint lépcsőül szolgált.¹⁾

Váradi Péter szokatlanul gyorsan tette meg a lépést.

Előde Zápolya György alig egy esztendeig bírta a kalocsai érsekséget,²⁾ melyre, halála után, a király (1480. nyarán) Péter cancellárt emelte, és őt egyuttal főcancellárrá nevezte ki.³⁾

Mátyás ugyanakkor a pápához fordult, a megerősítés végett.⁴⁾ De mielőtt fölterjesztése az örök városba eljutott, itt azon terv merült föl, hogy Aragoniai János, kit Mátyás három év előtt, a megszökött Beckensloer helyébe, esztergomi érsekké tett, ezen méltóságot a kalocsai érsekséggel cserélje föl. Ugyanis Beckensloer vonakodott lemondani, Frigyes császár is hathatósan támogatta; a pápa pedig törvényes eljárás nélkül nem adhatta beleegyezését elmozdításához. Ily körülmények között Aragoniai János nem érezte magát a primási széken egész biztosságban, és kész volt megelégedni a kalocsai érsekséggel.

Azonban Mátyás az áthelyezésről semmit sem akart tudni. »A mit egyszer adományoztunk — írja a bíbornoknak — vissza

melyben Nagylucei János és Balázs Nagylucei Benedek ellen, az összes adományozott jószágokra nézve óvás foglaltatik, a Váradi család birtokjogai megemlézése nélkül. (Ugyanott).

¹⁾ Sajnos, a középkori királyi cancellária viszonyai ekkorig még nincsenek kellően megvilágítva.

²⁾ Legutolszor egy 1479. oct. 29-iki oklevélben találjuk megemlítve. (Országos levéltár). Halála napját nem ismerjük.

³⁾ A legelső oklevél, melyben Péter mint érsek és főcancellár említettetik, Mátyás királynak 1480 szeptember 5-én a jásztrabarszkai telepések javára kiállított kiváltságlevele. (Datum per manus R. D. Petri electi ecclesiarum Colocensis et Bachiensis unitarum, locique eiusdem Colocensis Comitis perpetui, aule nostre summi et secretarii Cancellarii. — (Későbbi átírata az országos levéltárban.)

⁴⁾ Ezen ügyben kikérte Aragoniai János bíbornok, Beatrix nagybátyja közbenjárását. (Említi ezt a bíbornokhoz írt későbbi levelében.)

nem vehetjük; a mit rendeltünk, vissza nem vonhatjuk.» Biztosította, hogy az esztergomi érsekségben fön fogja tartani. És sürgetve kérte föl, hogy Váradi Péter részére eszközölje ki a megerősítő bullákat, melyeket — úgy mond — »türelmetlenül vár.«¹⁾

Nagyobb súlyt kölcsönözendő kívánatának, külön követet küldött (1480 végén) Rómába, és mindazon főpapokat, a kik kel bizalmas viszonyban állott, föl kérte, hogy kérését támogassák. »Főtisztelendőséged — írja a patrasi érseknek — fejtse ki a mi kedvünkért, olyan buzgalmat és szorgosságot, a milyent a maga ügyeiben tőlünk vár. Ezzel nagy mértékben le fog minket kötelezni.«²⁾

És czélt ért. 1481. február 16-án a pápa megerősítette Váradi Péter kinevezését.³⁾

Az érsek e közben, 1480. nyarán Mátyást a török elleni hadjáratban kísérte; vele volt az év végén s a következő elején Zágrábban.⁴⁾ Bár a főcancellári méltóság természete nem követelte, hogy állandóan a király oldala mellett tartózkodjék, megerősítése után sem hagyta el az udvart.

¹⁾ A dátum nélküli (a mint a szövegből kitűnik, két hónappal Péter kineveztetése után írt) levél *Epistola Mathiae Regis*. IV. 96. l. — Ugyanitt Mátyás királynak a bíbornokhoz intézett levele, a melynek elején politikai ügyekről ír, végén a kalocsai érsekségről, ugyanazon értelemben mint a másik levél. A datum »Zágráb 1480. junius 14.« (84 lap.) De ez hibás. Mátyás király 1480 és 1481 junius havában nem tartózkodott Zágrábban.

²⁾ Datum nélkül. *Epistolae Mathiae*. IV. 103. l. A követet »Thomas Alfalva Praepositus«-nak mondja. (?)

³⁾ Katona idézi római kéziratokból (*Manuscripta Romana* — Batthyanyiana) a következő helyet. »1481. 16. Februarii. Petrus Cancellarius Hungariae Regis fit Archiepiscopus Colocensis et Bachiensis, per obitum Georgii extra curiam Romanam.« (*Archiepiscopi Colocenses*. I. 457. l.) Tekintettel arra, hogy a pápák rendszerint mártius 25-én kezdik az esztendőt számítani, gróf *Teleki József* (Hunyadyak kora IV. k. 211. l.) azt hiszi, hogy e helyen 1482-öt kell értenünk. Mi nem osztozunk e véleményben. Mátyás király 1481 ápril 23-án kelt oklevelében már nem nevezi »electus Archiepiscopus«-nak Pétert (Katona *Hist. Crit.* XVI. 324. l.)

⁴⁾ Kiténik ez Mátyás királynak 1480 december 24-én egy ragusai patriciushoz írt leveléből. *Epistolae Mathiae* IV. 82. l.

A magyar tanácsosok sorában senki sem bírta annyira Mátyás bizalmát mint ő. A nagy király a diplomatai alkudozások minden rejtelmét föltárta előtte. Lelkének legtitkosabb redőibe engedte bepillantani. »A hatalmas elméjű és szavú érseket« a »a király jobb szemének« nevezi a pápai követ,¹⁾ a ki 1483. őszén a végből jött Magyarországba, hogy Mátyás és Frigyes császár között békességet hozzon létre. Azt a proposítiót terjeszté elő, hogy a pápa, a két uralkodó között fönforgó nehézségek elhárítását a német fejedelmek gyülekezetére fogja bízni.

Mátyás nem ellenezé a tervét, de nehogy Frigyes roszakaratára meghússítsa, szoros titoktartást igényelt, minélfogva a királynéval sem közölte; csak Várad Pétert és a sziléziai Stein Györgyöt avatta be.²⁾ Ezeket bízta meg, hogy a részletek iránt a pápai követtel értekezzenek. Rövid tanácskozás után megállapodásra jutottak, úgy a gyűlés összehívásának módozata, mint a létrehozandó egyesség föltételei iránt, melyek között az volt a leglényegesebb, hogy Mátyás az elfoglalt osztrák területeket egyelőre a pápa kezeibe bocsátja.³⁾

A követ ezután Grácba távozott a császárhoz, és december elején ismét megjelent Budán, hol úgy a királylyal, mint a két tanácsossal folytatta az alkudozásokat. De ezek most nem vezettek eredményre, mivel Mátyás az elfoglalt osztrák terület átadása tárgyában nehézségeket támasztott.⁴⁾

1) 1483 december 24-iki jelentésében, fogadtatásáról szólva, említi hogy ez történt »praesentibus Baronibus et Archiepiscopo Colocensi, ingenio linguaque potenti. Regis oculus est dexter«. Mily bizalmas viszony állott fönn Mátyás és cancellárja között, a király későbbi nyilatkozatai fognak világot vetni. (Eredetije a velencei Szent-Márk-könyvtárban.) És egy másik helyen »Archiepiscopus Colocensis qui oculus suus est et vere Praelatus optimi ingenii et linguae non balbutientis.« (Pray. IV. 173. l.)

2) A nuntius egyebek közt írta: »Reverendissimum Colocensem lingua et ingenio potentem, et baronem quendam Dominum Georgium de lapide Rex ipse ad me direxit, quibus solis inquam, quum Reginae non dixerit, motiyum meum communicavit.«

3) Az octóber második felében írt jelentést kiadta Pray. Annales. IV. 161. l.

4) A pápai követ decemberben írt jelentése. Pray. 171. l.

Ugyanezen pápai követtel, a király megbízásából, Váradi és Stein egy más titkos ügyben is tárgyaltak. Ugyanis, október havában, török basa érkezett budára, a szultán ellenségeinek, a menekült praetendens Dzsem herczeg híveinek megbízásából, kik a körülményeket a török birodalom ellen intézendő támadásra kíváloan alkalmasnak mondták. A nuntius fölkéretett, hogy a basát küldje Rómába, és eszközölje ki a pápánál a Rhodosz szigetén őrzött Dzsem szabadon bocsátását.¹⁾ Ennek sem volt sikere. Sőt Mátyás néhány héttel utóbb, Bajazid szultánnal öt évre fegyverszünetet kötött.

Ily alkudozásokban és a tanács-ülésekben való részvétel mellett, a fontosabb állami iratok és levelek fogalmazása sem esett a főcancellár tevékenységi körén kívül. Sajnos nem birunk támponttal, a mely lehetővé tenné az érsek tollából folyt iratok fölismerését.

Bizonyára Vitéz János és Janus Pannonius hagyományait gondosan őrizte a királyi cancellariában, és a classicai minták utánzását meg tudta egyeztetni az erőteljes, gyakran kíméletlen király igényeivel.²⁾

A humanisták körében, mely Mátyás udvaránál otthonos volt, Váradi Péter előkelő helyet foglalt el. A királytól ő nyerte a megbízást, hogy *Janus Pannonius* szétszórt költői műveit gyűjtse össze. Az egybeállított gyűjteményt több példányban másoltatta

¹⁾ A pápai követ oct. 24-iki jelentése. Ugyanott 168. l. Pray írja, hogy a Bajazed-del való békekötéstől »abhorrebant plerique, praesertim Colocensis Archiepiscopus. Egyuttal említi, hogy az érsek volt kénytelen a békekötés oklevelét fogalmazni. (170. l.) De forrást, a honnan e részleteket merítette, nem említi. A pápai követ általánosságban említi, hogy a békekötés »paucis vere placuit Hungaris.« A mit pedig a levél végén ír. »Hodie (1483. dec. 13.) tandem obtinui articulos istos manu Archiepiscopi Colocensis subscriptos« nem a török békealkura, hanem a császárral folytatott tárgyalásokra vonatkozik (173. l.)

²⁾ Ilyenek voltak különösen a fejedelmekhez és pápákhoz intézett levelek. Három ily levél (1480 december 23., 1481 július 23., 1483 november 6.) elenjegyezve van »P. Secretarius« által. Alig szenved kétséget, hogy ez Váradi Péter. — A Nemzeti Muzeumban két oklevél van (1481 dec. 2., 1484 junius 29), melyeket így ellenjegyez. »P. Ar.« és »P. Ar. Col.«

le, magának is megtartva egy diszes hártya-példányt. E föladat megoldásában, egyaránt vezette a Martialisra emlékeztető szellemű művek iránti érdeklődés és a kegyelet a korán elhunyt költő emléke, valamint a részvét gyászos végzete iránt is.¹⁾

A nagynevű pécsi püspök és az ő nagybátyjának kegyeltje között bizonyára benső viszony létezett. És alig tévedünk, ha fölteszszük, hogy azon epigramm, a melyben élénk költői képekkel illusztrálja az örök szeretetet, melyet »bizonyos Péter« iránt táplál, Váradinak szól.²⁾

Az érsek, mint elődei és püspöktársai, nem mulasztotta el bőkezű pártfogásában részesíteni a külföld jeles humanistáit, a kik viszont prosában és versben híresztelték világszerte maceenasi dicsőségét. Így, egyebek között, *Marsilius Ficinus* a hírneves platonikus humanista barátaihoz számította őt, és egyik munkáját neki ajánlotta.³⁾

1) Péter érsek 1496. június 25-én Keszthölcei Mihály esztergomi kanonokhoz intézett levelében írja: »A R. D. Waradiensis . . . cum de Johanne Canonico (hibásan Episcopo helyett) Quinqueecclesiensi sermo incidisset, intelleximus epigrammata illius, quae nos alias, iussu Regis Matthiae, in unum collegisse meminimus, apud Paternitatem Vestram transscripta; quae nos certe avidissimo cuperemus videre animo, cum ob illius praestantissimi viri memoriam, tum vero, quod . . . neminem unquam poetam videremus, vel . . . Martialem, rem magis expressisse. Noster liber, quem in pergamenum transscribi feceramus, sub adversitatis nostrae tempore amissus est.« (Epistolae Petri . . . 75. l.)

2) Ante revertetur tepidos Hyperion ad ortus,
Excipiet stabilem Tethyos unda polum,
Riphaeis nivibus canescere desinet orbis
Nullus in Oceani gurgite piscis erit
Mella ferent rupes, querens producet aristas
Quam meus in Petrum diminuatur amor.

3) Marsilius Ficinus Bandini Ferenczhez Mátyás könyvtárnokához intézett levelében (d. n.) írja: »Hec internim epistola tres tibi potissimum nobis in Musis amicos mandat iterum atque iterum salutandos: episcopum Colocensem, episcopum Vaciensem, Petrumque Garazda.« — A »Disputatio contra iudicium astrologicum« czímű dolgozatát ajánlja Váradinak:

»Marsilius Ficinus Petro Pannonio Archiepiscopo Colocensi venerando in Christo Patri literatissimo, literatorum patrono, plurimum se commendat. Scripsi librum contra vana astrologorum iudicia. Mitto tibi

IV.

Mátyás király Péter érseket kegyelmének sokféle bizonyítványaival halmozta el.

Budavárában házat ajándékozott neki.¹⁾ Testvérét Pál mestert esztergomi préposttá és földvári apáttá nevezte ki.²⁾ Másik testvérét Mátét jószágadományokban részesítette.³⁾ A főcancellári méltóság mellett, a királyi személynök fontos tisztét is Péter érsekre ruházta.⁴⁾

Majd a *pétervárad*i apátságot adományozta neki, és a pápához írt sajátkezű levelével kieszközlötte, hogy ezen jelentékeny javavadalom az érsekséggel összekapcsolatott.⁵⁾

prohemium. Reliqua mittam cum scriba noster exscripserit.« A bevezetés végén:

»Vale feliciter venerande Pater, atque Marsilium tuum invicto Pannoniae regi commenda, Petrumque Garazdam et Dominicum Junium praeclaros viros habeas commendatos.« (Corvin-codex a wolfenbütteli könyvtárban. Csontos szives közleménye.)

¹⁾ Budaváros 1504-ik évi kiadványában említetik, hogy a Mátyás király által az érseknek adományozott házat ennek testvére Máté Bakocs Tamásnak engedte át. (Pray. Specimen Hier. II. 78. l.)

²⁾ »Paulus Praepositus Strigoniensis« nevezetik a pápai utasításokban és a pápai követ jelentéseiben, melyekről alább szólunk. Esztergomban több prépostság létezett. Az esztergomi kanonokok közrebocsátott sorozatában neve nem fordul elő. — Ulászló király 1494 január 6-án kelt íratában említi, hogy Mátyás király, Péter érsek kérésére, a földvári apátságot testvéreére ruházta át. (Epistolae Petri de W. 41. l.)

³⁾ Péter érseknek 1496 sept. 9-én a császmái káptalanhoz intézett leveléből tudjuk, hogy az elfogatását megelőző időkből, testvére Máté birta Slavóniában Maikőcz várát. (Epistolae 241. l.) Egy dátum nélküli okiratból, melyben Péter érsek és Máté együttesen ügyvédet vallanak, azt következtethetjük, hogy közös birtokjogaik voltak. (Kovacsich. Formulae. 466. l.)

⁴⁾ Mátyás király 1483 május 23-án kelt oklevelében czímeztetik Péter érsek főcancellárnak és »personalis presencie in iudiciis locumtenens.« (Az országos levéltárban.)

⁵⁾ Péter érsek beszéli ezt 1491 oct. 9-én Borgia bíbornokhoz írt levelében. (Epistolae. 170. l.) Katona, római források nyomán írja, hogy a pápai megerősítés 1483 november 30-án adatott meg. (Archiepiscopi. I. 461. l.)

Egyébkint is minden alkalmat fölhasznált, hogy a kegyelt főpapot IV. Sixtus figyelmébe ajánlja.¹⁾ Alig viselte az három év óta a kalocsai érsekséget, a király kérni kezdé, majd igényelte és sürgette, hogy a bíbornoki testületbe vétessék föl.

Követei, Rangoni Gábor egri bíbornok-püspök, majd 1483. tavaszán *Fontana* oly erélyesen karolták fel az ügyet, hogy eljárásukat a pápa, magához a királyhoz intézett levelében, nem habozott »alkalmatlankodásnak« minősíteni. És kijelentette, hogy a királynak az egyház és a szent-szék irányában szerzett nagy érdemeit méltányolja, és kívánatainak mindig eleget kíván tenni; de most olyant kér, a mit mindjárt nem teljesíthet; mert, a bíbornokok által előterjesztett okok miatt, új tagokat a collegiumba nem vehet föl. Kéri a királyt, hogy ne nehezteljen; és igéri, hogy mikor új bíbornokok kijelölése kerül napi rendre, az általa ajánlott főpapról nem fog megfélekedezni.²⁾

Mátyás, úgy látszik, megnyugodott ezen nyilatkozatban. És csakhamar elég oka volt örvendeni a fölött, hogy a pápa nem vette figyelembe meleg ajánlását.

V.

Miután sebesen és magasra emelkedett Váradi Péter az egyházi és politikai rangfokozat lépcsőin: hirtelen következett be bukása.

És ezt épen a szerencse kedvezései készítették elő. A fiatal érsek, ki napról-napra a bíbort is várhatta; kit a király érdemekben megőszült püspökök fölé emelt; kit nagyobb bizalommal tünnetett ki, mint az ősrégi nemzetségek sarjait, a diadalmas hadvezéreket és hatalmas zászlós-urakat: megnyitotta lelkét az elbizakodás és öntúlbecsülés érzete előtt.

Azt a hitet kezdé táplálni, hogy nélkülözhetetlen a királyra, s ennek irányában mindent megengedhet magának. Nem elége-

¹⁾ Mátyás 1481 tavaszán kéri a pápát, hogy az elhunyt szerémi püspök helyébe »in facto exemptorum« megindítandó vizsgálatra pápai biztossá a kalocsai érseket nevezze ki. (Epistolae Mathiae Corvini. IV. 129. l.)

²⁾ Az 1483 június 20-án kelt pápai iratot közli Theiner II. 485. l.

dett meg többé azzal a dicsőséggel, hogy eszköze lehet; vezetője akart lenni. Megkísérlé ráerőszakolni a maga véleményét. Méltatlanságot látott abban, ha a király nem hallgatta meg tanácsát. És ilyenkor nem habozott éreztetni vele neheztelését, kifejezést adni elégtelenségének.

Még kiméletlenebb volt mások irányában. Kedvét találta abban, hogy felsőbbtségét kevésbbé szerencsés társaival éreztesse. Sőt Beatrix királynét is elidegenítette magától; majd ellenségévé tette.

Ez időben (1484.) kezdett Mátyás azzal a gondolattal foglalkozni, hogy Corvin Jánosnak biztosítja a trónörökösödést, és ennek előkészítése végett a milanói fejedelmi házból szerez neki jegyest. Ezen tervnek úgy látszik Péter érsek egyik legbuzgóbb tényezője volt.¹⁾ Megbuktatása tehát érdekében állott a királynénak és az olasz pártnak.

Egyébiránt Mátyás mindenkifölött féltékeny lévén függetlenségére és ellenmondást nem tűrvén, bizonyára mások ösztönzése nélkül is, határozottsággal útasította vissza kegyencze jogosulatlan igényeit.

De az érsek nem ismerte fel a helyzet komolyságát. Szabad tért engedett indulatainak. Sőt fenyegető nyilatkozatokra ragadtatta el magát. Birtokában a király titkainak, melyek kényes és compromittáló természetűek voltak, azt hitte, hogy pressiót gyakorolhat a királyra.²⁾

¹⁾ *Teleki* írja, hogy Beatrix pártjához 1484-ben csatlakozott Bakos Tamás kir. titkár. »Ez a királynéhez közelítve azon volt, hogy Várdai Pétert és Stein Györgyöt megbuktassa; mivel ezek ketten legjobban buzogván Corvin János mellett, a királyt untalan készítették, hogy ennek örökösödése mellett elhatározó lépéseket tegyen, és különösen Fridriket, ki azt egyedül gátolhatta, tegye egészen semmivé.« (Sajnos, a forrást nem említi. V. 291, 2. ll.) Péter érsek levele, melyet Mátyás halála után Corvin Jánoshoz intéz, kétségtelenné teszi, hogy ennek örökösödése mellett buzgólkodott az érsek. (»Utinam princeps ille sapientissimus . . . vera consilia mea . . . suscepisset. Spero, quod nec ego imprae-paratus ab aemulis mihi structas incidissem in insidias, nec Tua dignatio ullo nunc modo angeretur.« Epistolae. 46. l.) Az is bizonyos, hogy Beatrix volt Péter érsek bukásának egyik főtényezője, mint alább látni fogjuk.

²⁾ Mindezt a később idézendő adatok egybevetéséből következtet-

Ezzel el volt vetve a koczka. Mátyás, a ki uralkodása kezdetén, félig gyermek, kimélet nélkül sujtott le nagybátyjára, kinek mindent köszönhetett; most hatalma tetőpontján nem lehetett hajlandó elnézni cancellárja féktelenségét, a ki neki köszönhetett mindent; annál kevésbbé, mert Beckenloer János, a császárhoz menekült esztergomi érsek esete tanulságos példa gyanánt állott előtte; és arra intette, hogy ne várja be, míg az elégületlenből áruló válik.¹⁾

Az 1484-ik év nyarán — július vagy augusztus havában — Mátyás király Péter érseket fogságba vetette.²⁾

Bár ily catastrofa Mátyás uralkodása alatt nem először ért magas állású főpapot, az esemény híre nagy megdöbbenést

hetjük. Többi között a pápai követ, a ki 1489 elején szabadonbocsátása érdekében interveniált, megjegyzi: »Tanta quondam fuit auctoritas Colocensis quod facile credo, quod in magnas exiverit licentias.«

¹⁾ Mátyás nyilatkozatai, melyeket a pápai követ előtt tett, mint látni fogjuk, igazolják, hogy positiv büntény, felségsértési vagy honárurálás tény, nem forgott fönn, és Péter elfogatása tulajdonképen praeventiv rendszabály vala.

²⁾ 1484 június 29-én az érsek még ellenjegyez egy királyi oklevelet. 1484 szeptember 24-én VIII. Inceze pápa Rómából levelet ír Mátyáshoz a fogoly érsek ügyében. — A mi elfogatásának okát illeti, Péter érsek későbbi leveleiben, kizárólag ellenségei ármányainak tulajdonítja. Az egykorú *Bonfin* szerint »Dannabat insolentia palam tributa . . . Id vulgo et apud Principem saepius improbat. Praeter linguae libertatem, qua maximi quandoque viri se tangi sentiebant, factiosa quaedam accessit aemulatio, huius gratia inter Principes exorta, qua Regis animus offendebatur, quamvis eum alioquin diligenter et observaret. Commotus tandem, aut coercendae libertatis gratia, aut uti dilectissimi exemplo amici caeterorum audaciam Procerum deterreret, . . . in carcerem sane coniecit. (453. l.) És más helyen: »Quem rex Mathias, reginae, ut aiunt gratia, per sex annos in arce retinuerat.« (484. l.) A közel egykorú *Tubero* írja, hogy Mátyás Pétert »cognomento insanum, ob ferox et intractabile ingenium« vetette fogságra, főleg Beatrix ösztönzésére, ki »ob intolerabilem hominis acerbitem« haragudott rá. Említi, hogy némelyek szerint a titkok elárulása által vonta magára a király haragját. (Schwandtner. II. 128 l.) A XVII. század elején *Istvánfy* említi, hogy Péter érsek »dicacitatis et vaniloquentiae . . . diuturno carcere poenas dederat.« (14. l.) Még később *Révai Péter* azt beszéli, hogy Péter érseket amiatt érte a király haragja, mert a Bajazed szultánnal kötött fegyverszünet okmányának fogalmazásakor elmulasztotta Moldvát és Oláhországot befoglalni (Schwandtner. II. 683. l.)

idézett elő országszerte.¹⁾ A király elhatározásának közvetlen okát titok fődte. Mindenféle combinatiókra nyílt tér. Az érsek ellenségei, azért is, hogy a király eljárását igazolják, »súlyos és iszonyú tényekről«²⁾ suttogtak, a melyeket »a király személye és állása ellen«³⁾ elkövetett.

Ilyen tudósítást küldött Aragoniai János bibornok Budáról Rómába. Mindazáltal VIII. Incze pápa sietett a szerencsétlen főpap és a személyében megsértett egyházi rend kiváltságai érdekében fölszólalni. Megintette a királyt, hogy »mint katolikus és vallásos fejedelem«⁴⁾ tartózkodjék az érseket büntetéssel sujtani; bizza a szent-székre az ügy megvizsgálását és elintézését; megnyugtatra őt a felől, hogy ő is szíven viseli »országa békeségét és biztonságát«⁵⁾

Mátyás a pápa közbenjárását nem vette tekintetbe.

Hogy az érsekre nézve a menekülést és a barátaival való összeköttetést teljesen lehetetlenné tegye, fogsága helyéül az ország északi részeiben az *árvai várat* jelölte ki, a mely nemrég került Komorowszki kezeiből az ő birtokába.

Magas hegyek által környezett szűk völgy közepén emelkedik meredeken az erős sziklafal, mely a fellegrárat hordja; több öllel alantabb, gyenge lejtőn, szintén szikla-alapon épült az úgy nevezett középső és felső vár, melyek bástyák, árkok és felvonó hidakkal ellátott egymástól elkülönített, két épület-csoportot foglalnak magokban, míg ismét kevés alantabb az erősség legkiterjedtebb részét az alsó vár épületei és bástyái képezik.

A középső vár egyik helyisége szolgált Péter érseknek börtönül.⁶⁾

¹⁾ *Bonfin* említi »Hunc annum Petri Colocensis Archiepiscopi captivitas fecit insignem, quod non sine maximo omnium Procerum stupore accidit.«

²⁾ Az 1484 szeptember 24-én kelt pápai írat Theinernél. II. 497. l.

³⁾ *Kubinyi Miklós* »Árva vára« című becses művében (1872) ismerteti az árvai vár 1576. és 1583-ik évi inventáriumait, a melyek a vár minden egyes helyiségében, szobájában stb. elhelyezett ingóságokat sorolják föl. A középső várban Thurzó Ferencz szobája, konyha és az élelmiszerek raktára után következik azon helyiség, melyet így jelölnek az inventáriumot készítő hivatalos egyének: »In carceribus Petri Archi-

A király megelégedett azzal, hogy alkalmatlanná és veszélyessé vált tanácsosát ily módon elnémította és ártalmatlanná tette. Törvényszék elé nem állította. Méltóságaitól sem fosztotta meg. Az ő nevében kormányozták helynökei a kalocsai érsekséget. Sőt a főcancellár címét is viseli börtönében.¹⁾

VI.

A király haragja és boszúja, mely súlyosan nehezedett a szerencsétlen érsekre, rokonait és barátait az érdekében való föllépéstől visszariaszthatta; mégis nem hiányoztak, a kik megmentésére, a magok veszélyeztetésével is, kísérletet tettek. Különösen *Pál* esztergomi prépost lelkiismeretesen teljesítette a hű testvér kötelességeit. Úgy látszik közvetlenül a király előtt, hévvel védelmezte testvére ártatlanságát, és kimutatta az ellene követett eljárás igazságtalanságát. De buzgalmával, a nélkül, hogy az érsek sorsán enyhítene, a maga vesztét idézte elő. A király megfosztotta javadalmától.²⁾

episcopi». De, miként kérdésemre magán levélben értesíteni szíves volt, azt, hogy a középső vár melyik helyisége volt tulajdonképen a börtön, az épületek rongált állapota meghatározni nem engedi. Véleménye szerint az inventáriumok megerősíteni látszanak Bonfin állítását, mely szerint »*honestissime per arces regias asservatus*«, és nem igazolják azt a hagyományt, a mely Péter érsek börtönének, a legfelső vár kösziklájába vágott sötét és szűk pinczét tartja, a melynek padolatában mutatkozó mélyedéseket a fogoly föl-alájárva koptatott volna ki. (Klein. Geschichte von Ungarn. 328. l.) Míg ellenben a XVIII. századbeli *Szegedi* elbeszélése sem fogadható el; a mely szerint Péter érsek több kényelmes szobát építtetett s azokban lakott volna. (Vitae Regum Hungariae. 287. l.)

¹⁾ Például szolgál Mátyás püspök érseki helynök 1489. martius 14-én kelt oklevele, a mely szerint mint »*Petri . . . Archiepiscopi . . . summi et secretarii Cancellarii Regie Maiestatis vicarius in pontificalibus generalis . . . ex commissione eiusdem . . . Archiepiscopi*« végezi a papszentelést. (Eredetije a M. N. Museum okmánytárában.)

²⁾ Tudjuk ezt azon instructióból, melyet a pápa 1488-ban követeinek adott. »*Postquam Archiepiscopi causam composuerit, . . . incipiat verba facere pro Domino Paulo Praeposito Strigoniensi, ut eum S. Mtas ad beneficia restituere dignetur, nec ad ea quae de illo relata sunt advertere velit, consideretque Celsitudo sua, quod causam fratris agens, plus aequo forte in ea defendenda egit et excaudit, quam modestia postularet*».

Miután a király engesztelhetetlennek mutatkozott, az érsek barátai a szent-szék újabb közbenjárását sürgették.

VIII. Incze 1486 márczius 6-án terjedelmes levelet intézett a királyhoz. Utal arra, hogy elődei és ő maga is mindig szeretetet és tiszteletet tanúsítottak iránta. Emiatt sajnálattal értesült maga idején a kalocsai érsek elfogatásáról, a mely tény elhomályosítja erényeinek, igazságosságának és nagy tetteinek hírét. Mert habár a fogoly súlyos bűntényekről vádoltatik, a király mint az egyházi jog alapos ismerője, jól tudja, hogy ily esetekben a bíraskodás a szent-székhez tartozik. Erre figyelmeztette őt azonnal az érsek elfogatása után. Azóta hosszú idő folyt le, és az érsek folyvást börtönben van. Ez sérelmére szolgál a király és a szentszék becsületének, bántalmat képez Isten ellen. Most tehát Isten szerelmére kéri, bocsássa a főpapot szabadon. Azóta elenyészhetett minden gyanú. És ha az érsek netán ármányt tervezett volna, a királyt bölcsesége és Isten segítsége immár annyira biztosságba helyezte, hogy az a »szegény és tehetetlen ember« többé ártalmára nem lehet. Egyébkint kész őt biztos őrizet alatt Rómába vitetni, és ha bebizonyúl, hogy a trón és az ország ellen vétett, kiérdemlett büntetését nem fogja elkerülni.

A levelet külön követ vitte Magyarországba, hogy a pápa előterjesztését támogassa.¹⁾ Mátyás most kinyilatkoztatta, hogy kész az érsek ügyét, az egyházi törvények értelmében, a szent-szék ítélete alá bocsátani; s fölkérte a pápát, küldjön követet Magyarországba, a ki itt a vizsgálatot megindítsa, s a kinek jelentése alapján ítéletet hozhat.²⁾

A pápa nem sietett ezen fölhívásnak eleget tenni. Nem szívesen határozta el magát a törvényes eljárásra, és azon kényes föladatra, hogy a király és alattvalója között igazságot szolgáltatson. Azon reményben élt, hogy Mátyás végre is rá lesz birható

(Teleki. XII. 426. l.) A király haragja nem kímélte a harmadik testvért sem. Mátét megfosztotta javaitól, a melyeket később visszaszolgáltatta neki. A pápai legatus későbbi jelentéseiből tudjuk ezt.

¹⁾ A pápai irat Theinernél. II. 509. l.

²⁾ Ezt említi a pápa 1488. szeptember 1-én az ortei püspökhöz intézett levelében. Theiner. II. 521. l.

arra, hogy az érseknek megkegyelmezzon.¹⁾ Miután azonban reménye nem teljesült, 1488. szeptember első napján, *Angelus ortei püspököt* Magyarországra küldötte, részletes utasítással látva el.

Mindenek előtt oda kellett hatnia, hogy a király az érseknek kegyelmezzon meg; figyelmeztetve őt, hogy a főpap, ha vétke is, eléggé bűnhődött hosszú fogsága által, és egyébkint is nem illő »szolgájával és teremtményével« perlekednie.

Csak, ha kérését a király meg nem hallgatná, lehetett kijelentenie, hogy a pápa hajlandó a törvényes eljárásra. De mivel a király érdekében szükséges, hogy az eljárás a törvényesség minden kellékeit bírja; a vizsgálat oly helyen történjék, a mely nincs a király hatalmában. E célra legalkalmasabb Róma. Ha pedig a király rá nem bírható, hogy a fogolynak, kellő biztosítékok mellett, a curiához való küldéséhez megegyezését adja, legalább oly várost jelöljön ki, a mely nem áll az ő közvetlen hatósága alatt, a hol tehát az érsek szabadon védelmezheti magát. Ilyen például Nemetujhely.

Mihelyt a király rá állott, hogy az érsek a pápai követ felügyelete alá helyeztessék, szabatosan meg kell állapítani azon biztosítékokat, melyeket a királynak nyújtani fog, nehogy attól kelljen tartania, hogy az érsek elmenekül; egyebek között kinyilatkoztathatta, hogy ha az érsek menekülést kísérlene meg, ezzel magát minden vétségben, a melylyel vádoltatik, vétkesnek ismerné el, minélfogva a király, további eljárás nélkül, javadalmaitól megfoszthatná. Ellenben az érseknek hatalmában fog állani ügyvédek fogadni, igazoló okmányokat beszerezni és tanukat kihallgattatni. Amennyiben pedig a perköltségek fődözésére képtelen, ezeket érseksége jövedelméből kell rendelkezésére bocsátani.

Ezen előzmények elintézése után, a követ a király elhatározását fogja az iránt kikérni, vajjon vád vagy pedig vizsgálat útján kíván az érsek ellen eljárni. Mindkét esetben a törvényes formákat szorosan meg kell tartani.

A követ utasított, hogy Péter érsek érdekében, a királyné

¹⁾ A halasztást beismeri és indokolja a pápa utasításában. Teleki. XII. 420. l.

közbemjárását kikérje. Mivel pedig, sokan állítják, hogy az érsek elfogatásának a királyné a főkozója, úgy kellett magát viselnie mintha e hírről nem volna tudomása, vagy legalább annak hitelt nem adna; sőt teljes bizalmat kellett mutatnia aziránt, hogy a királyné kész az egyház szabadságának biztosítása érdekében befolyását érvényesíteni, és hogy ettől a legjobb sikert várja.

Az érsek ügyének kedvező elintézése után, testvére Pál prépost részére kellett a királytól kegyelmet kérnie.

A nuntiusra, e mellett, más fontos politikai és egyházi ügyeket is bízott a pápa.¹⁾

VII.

A nuntius nem indult azonnal útnak. Csak 1489. elején érkezett Bécsbe, a hol Mátyás ez időben udvarát tartotta.²⁾

Utasításai értelmében, az első audientia alkalmával, azon volt, hogy az érsek iránt engesztelékeny érzelmeket keltsen a király lelkében. »Gondolja meg — mondá egyebek között — hogy az érsek felséged kezeinek műve, hogy a porból emelte föl, és kegyelmekkel halmozta el.« Együttal kérte, hogy a pápa közbenjárását is vessen mérlegbe.

A király válaszában hangsúlyozta, hogy jogosan járt el, mikor az érseket börtönbe vetette. »Mert rosz nyelve által romlást akart hozni rám és országomra. De Isten verjen meg, ha halálát kívánom. Csak nyelvétől félek, a császárra vonatkozó titkok miatt, a melyeket rábíztam. Inkább meghalnék, mintsem azon titkok köztudomásra jussanak.« Azután elbeszélte, hogy az érsek egyszer, mikor kérésére papot bocsátottak börtönébe, hagyma nedvével írt levelet bízott rá, hogy Rómába vigye; de a pap útközben korcsmában azzal dicsekedett, hogy az érsek levelét viszi; megjelentették neki, elfogatta a papot, a levelet elhozatta magához, s tűz fölé tartva, rémülettel olvasta a mit titkairól ír. »Valóban — ismételte — inkább megakarok halni, mint megengedni,

¹⁾ Az utasítás d. n. Telekinél. XII. 418—433. ll.

²⁾ 1489. január 30-án kelt jelentésében mentegetődzik, hogy Bécsbe érkezése óta csak egyszer írt. Ebből következtetjük, hogy érkezése jóval január vége előtt történt.

hogy nyilvánosságra jussanak titkaim ... Higye el követ úr, az egy megbomlott elméjű (infatuatus) ember. Mihelyt alkalma nyílnék, szóval vagy írásban másokkal érintkezni, megrontana engem.»

A követ óvakodott ellentmondani. Ügyes fordulattal, elismerte, hogy az érseket, kit a király jótéteményekkel elhalmozott, hálátlan és az illendőségről megfélekezett férfiúnak kell tekinteni. »De emlékezzék — folytatja — felséged arra is, hogy Rómában nem ismerték őt, és előmozdítását felséged kérelmeinek köszönheti. Az Istenre kérem, szolgáljával, ön kezei alkotásával ne akarjon perlekedni. Régóta meg vagyok arról győződve, hogy vétett felséged ellen. De az a könnyelmű kísérlet, a levél írásával, talán fogsága kezdetén történt. Azt hiszem, hogy azóta más ember lett belőle, megtért az esze. És felséged csak úgy mutathatja ki nagylelkűségét, ha találkoznak, a kik felséged ellen vétve alkalmat adnak, hogy nekik megbocsásson. Feledje el az érsek vétkeit. ... Gondolja meg, hogy főpapról, az úr fölkenntjéről van szó a kit bántani az isteni törvény tilt. Ne engedje, hogy béke és háború idején véghez vitt nagy tetteinek hírét egy kis ember esete elhomályosítsa. Bocsásson meg neki vétkei- és rossz nyelveért; legyen tekintettel a szent atya kéréseire és a saját hírnevére.»

Ezen szavak, úgy látszik, jó hatást gyakoroltak a királyra. Nyugodtan válaszolt, és késznek mutatkozott engedékenységre.

»Követ úr — mondá — ha ezen ügy nem érintené állásomat, szívesen megtennék mindent, a mit kíván. Higye el az az ember sohasem fog megváltozni. Egyébiránt kész vagyok őt követ úr kezeibe bocsátani, és őrizetére bízni, csak hogy el ne illan hasson. Meg fogja látni, hogy ma több rosszat beszél, mint ezelőtt. Valóban megbomlott elméjű ember. Azután elő fogom adni, hogy mennyi vétséget és kihágást követett el. Megérdemelné, hogy életétől foszszam meg.«¹⁾

Ekkor a legatus, az útasítása által kijelölt úton egy lépéssel előbbre haladott. Így szólott:

»Ő szentsége azt tanácsolja, és arra inti felségedet, hogy kegyelmességében és irgalmasságában feledje el az érsek ifjúkori

¹⁾ »Et quasdam etiam levitates quas in Zagrabia et alibi fecerat, recensuit«. Sajnos, ezeket a követ nem jegyezte föl.

vétkeit. . .¹⁾ Ha pedig felséged azt kívánja, hogy bíró döntsön ez ügyben, a mi nem ellenkezik felséged becsületével, ez sehol sem történhetik alkalmasabban, mint ő szentsége előtt, a hol a per mindkét részről teljes szabadsággal folyhat le, és ha az érsek elítéltetik, senki sem emelheti a részrehajlás vádját.»

Mátyás egyáltalán nem volt hajlandó az érseket Rómába bocsátani. Azt az ellenvetést tette, hogy a tanúkat és bizonyítékokat nem küldhetné oda. De ismételve kijelentette, hogy kész a foglyot a követ kezeibe adni, a ki őt akár Budán vagy Esztergomban, akár más helyen őrizheti. »Nem bánom — mondá — ám védelmezze magát a mint tudja. A mit én róla állítok, az egész ország előtt ismeretes.«

A követ elfogadta az ajánlatot. De még egyszer figyelmeztette a királyt, fontolja meg jól, vajjon tanácsos-e perre bocsátani a dolgot; mert az ő véleménye szerint a vizsgálatnak semmiesetre sem fog a királyra nézve kedvező eredménye lenni.

Erre a társalgás más ügyekre tért át. A pápai követ azzal a mit elért meg volt elégedve. Minden jót remélt. És a király nyilatkozataiból azt a meggyőződést merítette, hogy nem annyira az érseket gyűlöli, mint inkább titkait félti.

A pápai követ *Beatricához* is fordúlt, közbenjárását kérve ki férje megengesztelésére.

A királyné kijelenté, hogy kész tanácsával és befolyásával támogatni. De azt hiszi, hogy a királyt, a ki az érsek »könnyelműségét és konokságát« jól ismeri, és a rábízott titkokat félti, nem lehet rábírní, hogy szabadon bocsássa, vagy Rómába küldje. »Némelyek — folytatá — engem vádolnak, hogy én vettem rá a királyt az érsek elfogatására. Higgye el követ úr, az érsek egyedül a saját könnyelműsége és fecsegése által vonta magára a király haragját. És nem most első ízben van elfogva. Ismételve érte őt e sors. De mivel semmiképpen sem lehetett észre téríteni, azért utott most ilyen fogságba.²⁾ Testvéreire is kiterjesztette a király

¹⁾ Ismételve említi, »delicta juventutis«. A miből — mint fentebb említettem — az következik, hogy az érsek elfogatása idejében, fiatalnak volt mondható, legalább állásához képest.

²⁾ A királyné megjegyzése az érsek ismételt elfogatásáról ellmondásban van összes kutforrásainkkal. Talán úgy kell azt magya-

haragját; és az én esdekléseimre kapták vissza lefoglalt birtokait. Most már legjobb és legkegyelmesebb királynéjának nevez az érsek.»

A pápai követet a királyné nyilatkozatai megerősítették jó reménységében. Biztosan számított rá, hogy az érseket az ő kezeibe szolgáltatják ki. Esztergomba akarta őt elhelyezni. ¹⁾

Azonban csalódott. A király mindenféle ürügyek alatt késleltette ajánlata valósítását. Hónapok múltak el, a király időközben (martius közepetáján) Bécsből visszatért Budára, és semmi sem történt. A nuntius lekísérte ide, és minden alkalmat megragadott, hogy az ügy elintézését siettesse, de eredmény nélkül. ²⁾

Sőt egyik előterjesztésére május közepetáján, oly választ kapott, a mely méltán megdöbbenheté.

»Higgye el követ úr — így szólt a király — nem cselekszik kedves dolgot, a ki előttem a kalocsai érseket szóba hozza. Rosz nyelvél meg akart rontani, minél fogva azt kell kívánnom, hogy történjék vele, amit az igazság követel.« Azután előadta, hogy most nem nyithatja meg börtönét, mert az árvai vár kapitánya távol van Lengyelországban, és a nápolyi királytól vár az érsek ügyére vonatkozó közleményeket. És egyáltalán nem küldheti őt Eszter-

rázni, hogy az öt év lefolyása alatt nem volt mindig egyformán szigorú őrizet alatt.

¹⁾ Fölkéri a pápát, hogy levélben ajánlja a királynénak az érsek ügyét és köszönje meg a követ előtt kifejezett jó hajlandóságát. A követ abban a véleményben van, hogy ha a királynével el lehet hitetni, hogy ő benne bíznak és csakugyan az ő befolyásától várják az érsek szabadonbocsátását, jó eredményre lehet számítani. (A pápai követ. 1489. január 30-án kelt jelentésének eredetije a velencei Szent-Márk könyvtárban.)

²⁾ 1489 február végefelé az a hír jött Rómába, hogy a király szabadon bocsátotta az érseket. »A király becsülete érdekében — írja a pápa Bécsbe a követének — óhajtaná, hogy a hír való legyen. Kiváló érdemet szerezne magának Isten előtt; ő szentsége és a bibornoki collegium legnagyobb magasztalásaira tenné magát érdemessé!« (Theiner II. 534. l.) — A pápai követ 1489 ápril 17-iki jelentésében írja, hogy még mindig nincs tisztában a király szándékai iránt; bár ez ismételte ajánlatát, hogy a követ menjen az érsekért, vigye őt Esztergomba és őrizze ott. (A velencei Szent-Márk könyvtárban.)

gomba, mert a várnak »olasz, nápolyi és magyar« lakói vannak. Sokkal biztosabb és elég tisztességes helyen őriztetik most. Esztergomban nem bírná fékentartani nyelvét; és mihelyt alkalma nyílnék, még gonoszabbakat beszélne és írna mint ezelőtt. A fogáság nem változtatta meg. Végül arra kérte a követet, hogy csak rövid ideig legyen még türelemmel.

A római diplomata ezen kényes helyzetben, mikor a király visszavonta ismételt ígéreteit, ügyes eljárást követett. Nem tett szemrehányást, nem állította föl élesen az ellentmondást a korábbi és mostani nyilatkozatok közt, nem bocsátkozott a fölhozott gyenge okok czáfolatába.

A *maga* helyzetének nehézségét állította előtérbe. Ő ugyanis közölte a pápával a király ígétét, hogy az érseket az ő kezei közé bocsátja. »Ha már most — úgy mond — mást kell írnom, ő szentsége vagy engem fog hazugnak, vagy felségedet megbízhatatlannak tartani. . . . Méltán rosz néven fogja venni, hogy hamis tényeket, hazugságokat írtam neki.«

»Elismerem — válaszolá a király — hogy főtisztelendőségednek ígéretet tettem; higgye el, fontos okok miatt nem küldhetem az érseket Esztergomba. De rövid idő alatt úgy intézek el mindent, hogy bíróság előtt igazolhassam eljárásomat.«

A pápai követlátván, hogy szavai benyomást tettek a királyra, térdre borult előtte, és Isten szerelmére kérte, ne hazudtolja meg az ő Rómába küldött jelentéseit, és ne hozzon rá gyalázatot.

Ezen kis scéna megtette hatását. Mátyás kinyilatkoztatá, hogy azon tiszteletnél fogva, melyet a szent atya iránt táplál, kész az érseket mostani börtönéből kivezetni, és őt akár Egerben, akár Visegrádon elhelyezni. »Követ úr maga válaszszon e két hely közül egyet. Csak Esztergomot ne kívánja; hisz mondtam, hogy ott magyarok, nápolyiak egyéb olaszok is laknak.«

A követ Visegrádot választotta, és csak azt kérte még, hogy ő személyesen vezethesse ide az érseket, és főpaphoz illő lakást rendezhessen be számára. A király, jobbát nyújtva adta beleegyezését és egyúttal ígérte, hogy legkésőbb 15 nap múlva megtörténhetik az áthelyezése.¹⁾

¹⁾ A követ megjegyzi, hogy Visegrádot azért választotta, mert

A király most nem késett többé ígéretének teljesítésével. Haladék nélkül rendeletet bocsátott ki, hogy Péter érseket az árvai várból Visegrádra hozzák. A mint közeledéséről a pápai követ értesült, eléje ment, és átvette kíséreitől. A két főpap találkozása meghatározó volt. Péter érsek, könnyeket ontva, mondott hálát a pápa közbejárásáért és további pártfogásába ajánlotta magát.

Az ortei püspök Visegrádra kísérte, hol alkalmas lakás, minden szükségessel ellátva, várakozott rá. Az érsek még csak egy udvari papot és egy apródot kívánt maga mellé adatni. A király hajlandó volt teljesíteni kívánatát; de a személyek megválasztását magának tartotta fenn; nem tagadta, hogy még mindig fél az érsek »zabolátlan nyelvétől.«

Egyébiránt a hat évig tartó fogság az érseket sem testileg, sem lelkileg nem törte meg. Egészsége nem szenvedett, sőt meghizva jött meg Árvából. És erős bizalommal nézett a jövő elé.¹⁾

A király akkor előkészületeket tett a törvényes eljárás megindítására. Elrendelte a vádirat elkészítését.

A pápai követ, attól tartván, hogy a királynak sikerülni fog vádját alapos okokkal támogatni, oda hatott, hogy a per megindításáról mondjon le, és kegyelmezzen meg az érseknek.

»Én — válaszolá a király — ki akarom mutatni, hogy eljárásom igazságos volt, és be fogom bizonyítani, hogy jogosan vetettem az érseket börtönre. Mikor ez megtörtént, akkor majd szólhatunk a kegyelemről.«

Erre a pápai követ kinyilatkoztatta, hogy kész bármikor megkezdeni a pert. A király az országgyűlés utáni időre (1489 végén) ohajtotta azt halasztani.

közel fekszik Budához; Egert azért nem, mert püspökéről mondják, hogy az érsek vetélytársa. A követ a beszélgetés folyamán fölvetette a kérdést, hogy miért ellenzi az érseknek Esztergomba szállítását és miért emeli ki, hogy e városnak magyar és olasz lakossága van. A király erre nevetett és nem egészen érthető szavakat ejtett el, a melyekből a követ azt vette ki, hogy a király véleménye szerint Esztergomban az érsek élete nem volna egészen biztonságban. Az audientián jelen volt Bakocs Tamás győri püspök is. (Az 1489. május 15-iki jelentés a velenzei könyvtárban.)

¹⁾ Az 1489. június 1-én kelt jelentés. Theinernél. II. 525. l.

Ugyanígy nyilatkozott a következő (1490) év első napjaiban is, mikor pápai követ a szent-atya köszönetét fejezte ki a Péter érsek ügyében hozott határozatáért.

Azonban, úgy látszik, a királynak nem volt komoly szándéka az ügyet perre bocsátani. Mert habár a *király* többször boszúsan hozta föl azon gyűlöletes híreket, melyeket róla az érsek terjesztett; máskor ismét úgy beszélt, hogy szabadon bocsátja vissza egyházmegyéjébe, nem bánja, ha kormányát ismét átveszi, csak a levelezéstől tartózkodjék. Sőt Mátyás némely elejtett szavai a követet arra a feltevésre vezették, hogy a királynak titkos czélzatai vannak Péter érsekkel, és őt Corvin János királylyá választásának biztosítására kívánja fölhasználni.¹⁾

Mátyás király február havában Bécsbe utazott, a hol fontos állami és családi érdekek kötötték le figyelmét élte végső napjaiban. Ápril 6-dikán elragadta a halál. És ezen gyászos esemény Péter érsek életében fontos forduló pontot képez.

VIII.

A visegrádi várban vette Váradi Péter érsek, Mátyás váratlan halála megrendítő hírét, és onnan szemlélhette a gyászmenetet, mely a Dunán, Bécsből Budára kísérte a nagy király tetemét.

Néhány nappal utóbb, Corvin János herczeghez a következő levelet intézte.

»Tégy velem jót, fenséges herczeg — így ír — hogy viszont Isten veled is jót tegyen. A mi jót velem cselekszel, abból inkább Te reád fog haszon háromolni, mint reám. Isten és minden becsületes, igazmondó ember tudja, hogy álnokság és kétszínűség nélkül, híven és igazán szolgáltam nagynevű atyádnak, kinek a mint gyermeke vagy, úgy örököljed hatalmát és dicsőségét! Vajha inkább az én jóakaratú tanácsaimra hallgatott volna, mint a hízalgökök önző sugalmazásaira! Ez esetben én sem jutok az ellenségeim által vetett törökbe, és Te sem kényteleníttetnél most aggodva nézni a jövődő elé. Jóságodtól és kegyelmességedtől várom, dicső herczeg, visszahelyeztetésemet korábbi állapo-

¹⁾ A pápai követ 1489. szeptember 18. és 1490. január 6-án kelt jelentései a velencei könyvtárban.

tomba. Ezzel úgy le fogsz kötelezni, hogy később leszek az élet-től megválni, mint a hála kötelességeiről megfedkezni. Kézze-foghatólag föl fogod ismerni, hogy míg az én szolgálataim más elbánást érdemeltek; szerencsétlenségem okozói nem olyan érzelmeket tápláltak atyád és Te irántad, a milyen szavakat hordottak ajkaikon. Adja Isten, hogy dicsteljesen legyőzhessed ellen-ségeidet!«¹⁾

A herceget Péter érsek régi vetélytársai környezték: Dóczy az egri, Pruisz a váradi és Bakocs a győri püspök. Ezek Mátyás haragját szították volt ellene, most tehát mivel boszújától tarthattak, ellenezték szabadonbocsátását. Ellenben János herceg rokonai, a Gerébek, befolyásukat az érsek javára érvényesítették.

Az ifjú herceg — kinek az erély és határozottság nem tartozott tulajdonságai közé — habozott. Végre, hogy a felelősséget magáról elhárítsa, titkon megegyezett a pápai követtel aziránt, hogy ez egyházi kiközösítéssel fenyegetve, követelje a főpap szabad lábra helyezését. Ekkor azután, május 8-ik napján, Budára hozatta, itt még egy ideig őrizet alatt tartotta, és csak két hét múlva, május 20-án, adta vissza szabadságát.²⁾

E szerint főleg a szent-szék közbejárásának köszönhette, hogy szenvedéseinek vége szakadt. »Megváltója és szabadítója« gyanánt magasztalja köszönő levelében a pápát, ki őt »szent angyala által« — szójáték, vonatkozás Angelus ortei püspökre — vezette ki a siralom völgyéből, az orkus sötétségéből. Hat eszten-

¹⁾ 1490. ápril 21-én. Epistolae. 45, 6. ll.

²⁾ A milanói herceg ügynöke 1490. május 7-én Budáról jelenti: »Una cosa ha facto el Duca Giovanni Corvino, che al parere mio non gli porterà beneficio alcuno, che ha consentito, che lo Legato Apostolico abbia facto uno comandamento a lui et al Castellano quà in scriptis, sub pena excommunicationis, che relaxino lo Arcivescovo de Colocza; Regina, Thesaurario, Varadiense et Secretario repugnantibus. Et questa è stata persuasione delli Gereb suoi parenti et de Mateo suo Governatore de Liptovia, sotto speranza debbia esser favoroevole alla Signoria Sua, da che ne hanno anche voluto da lui el juramento. Dal qual comandamento è seguito che l'Arcivescovo predicto è stato conducto da Vicegrado quà, benche anchora, non sia posto in libertà.« És május 22-én: »L'Arcivescovo di Colocza fu liberato addi XX del presente. De la quale deliberatione lo Varadino ha tirato a se tutta la gratia di quà.« (Mátyás-kori Diplom. Emlékek, IV. 187 és 202 ll.)

dőn át — úgy mond — mintha a pokolban lett volna; beszélni, írni, bármit tenni tiltva volt. Szorongatott, nyomorúlt helyzetében a szent-szék felé fordult minden reménye. A pápa nem vonta meg tőle gyámolítását. Neki köszönheti, hogy visszanyerte életét, becsületét, méltóságát. Nem képes háláját kellően kifejezni és bebizonyítani. »Mivel Istenünk vagy, szent atya, kövesd Istent, a ki a legnagyobb jótéteményekért megelégszik a tömjén füstjével és a szív ájtatos érzelmeivel.« Testestől-lelkestől örök szolgálatára ajánlja föl magát.¹⁾

János herceg irányában nem kevésbé hálás. Míg azok, kik Mátyás jótéteményei- és kegyeiben bőven részesültek, a kik erős fogadással kötelezték le magokat, hogy fiát a trónra segítik, most részint nyíltan ellenségeihez pártoltak, részint titokban ármányt szőttek ellene: Péter érsek szenvedéseiről és személyes sérelmeiről megfélemlítve, a bosszúvágy ingereit leküzdve, teljes odaadással csatlakozott János herceghez.

Beatrix királyné igyekezetei, őt a maga részére vonni; ajánlatai, melyekkel a bibort helyezte neki jutalmul kilátásba, hatástalanok maradtak.²⁾

Gyorsan fölszerelte érseki banderiumát, maga mellé vette testvéreit és János herceghez csatlakozott; mindent megtett, hogy pártját gyarapítsa. Mikor, június közepetáján, Újlaky Lőrincz és Ernst Zsigmond pécsi püspök, jelentékeny haderő élén, Dunán túlról a főváros felé közeledtek, ő János herceg kíséretében eléjük ment, tárgyalásokat indított velök, a melyeknek eredménye az volt, hogy a herceg mellé állottak.³⁾

Azonban bármily hőn óhajtotta a dicső király fiát látni a

¹⁾ Az 1490. június 28-án a pápához intézett levél eredetije a velenzei szent Márk könyvtárban.

²⁾ A milanói ügynök 1490. június 23-án jelenti: »La Regina ha promesso per scripto di propria mano ad lo Arcivescovo de Colocza, se opera che sia moglie del Re futuro, de farlo promovere ad lo Cardinale.« (id. m. 229. l.)

³⁾ A milanói ügynök június 20—3-iki jelentésében írja, hogy Újlaky »col mezzo del Vescovo Colocense con gran promesse è stato unito et reconciliato col Duca Joanne.« (id. m. 228. l.) Bonfin elbeszéli, hogy »dux Corvinus, cum metropolita Colocensi intempesta nocte, profectus ex arce, ad hos venit...« (Dec. IV. Lib. IX. p. 683.)

trónon, ép úgy nagy súlyt helyezett arra, hogy az ország meg legyen kimélve a polgárháború iszonyaitól; és határozottan föl-szólalt azok ellen, kik mikor meggyőződtek arról, hogy a főren-dek és a nemesség nagy többsége az ellenpárton áll, János her-czegnek azt tanácsolták, hogy fegyver hatalmával vívja ki igényeit. És a pápai követnek, a ki őt és társait intette, hogy oly tények-től, melyek a béke megzavarását vonhatnák magok után, óvakod-janak, azt válaszolta, hogy ha a béke föntartására irányuló igyeke-zeteivel célzt nem ér, érseki megyéjébe vonúl vissza.¹⁾

Úgy is tett. Mikor Corvin János környezetében a harczi-as irány emelkedett túlsúlyra, ő (június végén) érseki megyéjébe távozott.²⁾

Alig hagyta el Buda várát, János herczeg hívei, fölszedve a királyi kincstár dús kincseit, az ország déli részeibe vonúltak, hogy nagyobb fegyveres erőt gyűjtsenek össze. De az ellenpárt Báthory Istvánt és Kinisy Pált üldözésekre küldötte. Ezek csak-hamar utólérték, és július 4-én a tolnamegyei Csonthegyen véres viadalban szétszórták őket.

Péter érsek eszerint a saját pártja eljárását és a másik párt irányát nem helyeselte. Elhagyva amazt, ehhez sem csatlakozha-tott. Emiatt távoltartotta magát a királyválasztás további mozgal-maitól. És nem vett részt az országgyűlés július 15-iki ülésében, a mikor Ulászló cseh király magyar királylyá kiáltatott ki, oly föltétellel, hogy Beatrixot nőül vegye.

¹⁾ A pápai követ 1490. július 18-án Budáról a pápának írja: »... Non destiti ex meo officio eos presertim Prelatos hortari ad pacem et Regni quietem, ne quid, quod preter modestiam veri Prelati esset, attemptarent. Colocensis respondit, se nonnisi ad bonum arcem intrasse, ibique aliquantulum immorari, ut pacem inter Prelatos et Barones Regni componeret, quod si tandem obtinere nequiret, se relicturum arcem et suam ecclesiam petiturum.« (Eredetije a velencei könyvtárhan.)

²⁾ Elutazását említi a pápai követ imént idézett levelében. *Bonfin* írja, hogy »Metropolita Colocensis, ne discordiarum auctor haberetur, Colociam se recipit.« *Tubero* nem volt jól informálva, mert szerinte Péter kezdettől fogva távol állott volna a mozgalmaktól. »Non defuit suspitio, Petrum, cum ab ipsius inimicis, tum ab his maxime qui regulo adversa-bantur non solum praetextu insaniae, regiis submotum fuisse comitiis; sed etiam eo, quod ob salutis beneficium regulo vicem redditurum fauturnque putabant.« (Schwandtner. II. 125. l.)

Félrevonulása nem óvta meg a diadalmas párt haragjától. Újlaky Lőrinczczel és Ernuszt püspökkel együtt a haza ellenségének nyilvánították.¹⁾

Azonban néhány nappal utóbb bekövetkezett a pártok kiengesztelődése. Mikor János herczeg igényeiről lemondott, Ulászlót elismerte és a koronát átadta: az ország rendei érvényen kívül helyezték korábbi végzésöket.²⁾

Péter érsek megnyugodott a bevégzett tényben. Elismerte törvényesen megválasztott királynak Ulászlót, és állhatatos hűséggel ragaszkodott hozzá. De reményei és törekvései megghiúsulása mély bánattal töltötte el. Nem fordult a kelő nap felé, és még kevésbé gondolt arra, hogy az új helyzetből előnyöket biztosítson magának.

A kalocsai érsek volt hivatva, esztei Hippolyt esztergomi érsek kiskorú gyermek lévén, a koronázás végrehajtására. A fehérvári koronázó országgyűlésen, főleg miatta a koronázás határnapját elhalasztották. De ő nem jelent meg. A zágrábi püspök, mint a jelenlevő főpapok között legidősebb, helyezte a szent koronát Ulászló fejére.³⁾

IX.

Politikai tervei megghiúsulása után, Péter érsek azzal az elhatározással vonult vissza érsekségébe, hogy főpásztori hivatásának fogja életét szentelni.

Az érsekség állapota valóban igénybevette minden erejét és teljes tevékenységét. Tíz év óta volt főpapja, anélkül, hogy állása kötelességeinek megfelelhett volna. Az első években a

¹⁾ A pápai követ július 18-án: »Adjudicati hostes Regni: Dux Laurentius, Quinqueecclesiensis et Colocensis, pacis et quietis turbatores.« És július 18-án Beatrix királyné az érsek testvérének, Máténak, mint hűtelennak, jószágát a szentgyörgyi grófoknak adományozza. (Wagner. Epistolae Petri de Warda. Előszó.)

²⁾ A pápai követ július 24-én írja: »Pax conclusa, receptique in gratiam Duces Joannes et Laurentius ac Colocensis et Quinqueecclesiensis.« (A levél Velenczében.)

³⁾ »Quum plerique optimates, et imprimis metropolita Colocensis et Dux Laurentius abessent, coronatio aliquamdiu prorogata« ; — mondja Bonfin, a ki részletesen leírja a koronázást.

királyi udvarhoz volt kötve. Majd hat éven át börtönben sínlődött. Helynökeinek nem volt elegendő tekintélyök, hogy az egyházi fegyelem épségbentartása, a vallásos szellem élesztése, a műveltség terjesztése érdekében a kellő eszközöket fölhasználhassák. Emellett az érsekség birtokai, jövedelmei és jogai megtámadására, csonkítására mintegy fölhívta a hatalmaskodó főurakat a főpap kegyvesztése és távolléte.¹⁾

Azon csapások között, a melyek az érsekséget érték, egyik legjelentékenyebb vala: a *péter-váradi apátság* elvesztése; úgy terjedelmes jószágai, mint azon fontosság miatt, melyet ezen javadalomnak, az ország egyik kulcsa gyanánt tekintett péter-váradi vár nyújtott.

Péter érsek fogsága idejében, Mátyás király az apátságot a római curia legbefolyásosabb főpapjának, *Borgia Rodrigo* bibornoknak adományozta,

Az ezen korban meggyökeredzett, az egyházra sok tekintetben káros gyakorlat megengedte, hogy több egyházi javadalmat bírjon egy időben. Fejedelmek és főpapok vetélkedtek, hogy javadalmak adományozásával lekötelezzék. Egyebek között Aragóniai János bibornok is, alig nyeri el az esztergomi érsekséget, siet neki az esztergomi olvasó-kanonoksággal kedveskedni.²⁾ Mikor Rangoni Gábor egri püspök (1486.) meghalálozott, Borgia és Sforza bibornokok lépéseket tettek Mátyás királynál, a gazdag püspökség elnyerése végett. De elkéstek, mert Mátyás azonnal a püspök elhunytá után, helyébe Dóczy Orbán győri püspököt és kincstárnokot nevezte ki. Bizonyára örvendett, hogy a római bibornokokkal szemben, bevégzett tényre utalhat. Szívesen, sőt előszeretettel emelt idegeneket a magyar egyház főpapi székeire. De kívánta, hogy az országban tartózkodjanak, kormányozzák egyházukat, érvényesítsék politikai és kulturai befolyásukat, emeljék a királyi udvar fényét. Még a gyermek Hippolyt irányában is követelte, hogy azonnal kineveztetése után foglalja el érseki szé-

¹⁾ 1490. szeptember 7-én a bácsi várból a pápához intézett levelének eredetije Velenczében.

²⁾ Az esztergomi kanonokok névsorában így fordul elő: »Rodericus Lector Episcopus Portuensis.« 1480. (Memoria Consecrationis Basilicae. 1856. pag. 134.)

két, és türelmetlenül sürgette, hogy szülei haladék nélkül küldjék Magyarországra. Nem akarta megengedni, hogy a magyarországi püspökségeket mintegy mellékesen bírják idegenek, jövedelmeiket élvezzék anélkül, hogy az azokkal járó kötelességeket teljesítsék.

Kevésbé volt scrupulosus a kisebb egyházi javadalmakra nézve. Most is, az egri püspökség betöltése után, nehogy a két befolyásos római bibornok neheztelését vonja magára, kisebb javadalmak adományozásával igyekezett őket kárpótolni. Sforzát pécs-várad apáttá nevezte ki. Borgiának a *péter-várad apátságát*, melyet Várad Pétertől vett el, adományozta; ¹⁾ amihez VIII. Ince pápa készséggel adta jóváhagyását. ²⁾

Borgia ekkor *Vincenzo de Pistacchi* pápai kamarást küldötte Rómából Péter-Váradra, a hol az apátság kormányzója (gubernator) címét viselte. ³⁾

Mátyás haláláig zavartalanul tölthette be tisztét.

De alig hűnyta be szemeit a nagy király, *Ujlaky Lőrincz* herceg önhatalmulag elfoglalta a péter-várad apátság birtokait, és a várat fegyvereseivel szállotta meg. ⁴⁾

A Magyarországon időző pápai legátus, amint a törtétekről értesült, nem késett Borgia bibornok jogai és érdekei megoltalmazására az egyház fegyvereit igénybe venni. A kiközösítés büntetésével fenyegette Ujlakyt, ha az elfoglalt java-

¹⁾ Az adományozás időpontját biztosan nem állapíthatjuk meg.

²⁾ VI. Sándor pápa, 1493. január 14-én kelt brevejében írja, hogy VIII. Ince pápa »Monasterium Petri Waradini... certo modo vacans, nobis, tunc Episcopo Portuensi, ... quo ad viveremus... gubernandum, de consensu... Mathie, tunc Regis Ungarie, per suas literas comendasset...« Theiner. II. 336, 1.

³⁾ VI. Sándor idézett levelében említi, hogy »procuratores nostros, qui possessionem regiminis et administrationis dicti Monasterii, nomine nostro, tenebant et possidebant« küldötte oda. — Pistacchi nevét először 1491-ben találjuk az eddig ismert oklevelekben. Valószínű, hogy kezdetől fogva ő volt a gubernator.

⁴⁾ Ugyanakkor a pécsi püspök elfoglalta Sforza bibornok pécsvárad apátságát. A milánói herceg ügynöke május 7-én írja Budáról, hogy a főváros nyugodt és ugyancz az egész országról el lehetne mondani: »se lo Vescovo de Cinqueeclesie non havesse occupato l'Abbatia del... Monsignore Ascanio... et lo Duca Lorenzo quella del Vicecanelliere (t. i. Borgia).« (Diplom. Emlékek. IV. 189. 1.)

dalmat ki nem bocsátja kezeiből. Majd Rómából ugyanezen értelembe pápai rendelet érkezett a herczeghez. ¹⁾

Ujlaky a pápához intézett terjedelmes levélben igazolta eljárását, a melyért — az ő nézete szerint — inkább elismerést érdemel, mint büntetést.

Abból indul ki, hogy a péter-váradai gubernator, Mátyás halála után, »ellenséges érzelmű örséget« fogadott várába, vagyis Corvin János ellen foglalt állást. Ő tehát, nehogy néki és az országnak kárt okozzon, több főúr fölszólítására, az örséget kiűzte és a saját fegyvereseit helyezte be. Tekintettel volt a fogaságából kiszabadult Péter érsek biztonságára is.

Ő az egyház büntetéseit nem vonná magára »az egész világért, nem egyapátságért.« De Péter-Váradot nem bocsáthatja ki kezeiből; mert az ország javára, nemcsak a maga hasznára, tartja fenn, nagy áldozattal. Azt ellenségeinek engedni át, annyi volna, mint »magát és az érseket megköötözve a mészárszékre vitetni.« Mindjárt menekülnök kellene, hogy a végromlást kikerüljék. Ő szentsége pedig nem kívánhatja a keresztény ember vesztét. Lábaihoz borúlva, mint legengedelmesebb fia, esedezik tehát, oldja föl az egyházi büntetések alól, melyekkel sújtotta.

A herczeg ugyanakkor szót emelt Péter érsek jogai mellett. Fölkérte a pápát, vizsgálta meg az ügy állását, és ha kitűnik, hogy jog és törvény ellenére, vetélytársai incselkedései következtében, fosztották meg az érseket apátságától, adja neki vissza. Ezzel megoltalmazza őt ellenségei üldözésétől, és a pusztulásra jutott kalocsai érsekséget fölsegíti. ²⁾

Eszerint Ujlaky úgy tüntette föl eljárását, hogy azzal Péter

¹⁾ A pápai követ július 18-án Budáról írja: »Adhuc Domini Vicecancellarii et Quinqueecclesiensis Domini Ascanii Abbatias occupatas tenent, contra quos etsi censuris ecclesiasticis processerim, tamen quia nulla adjutus a Sanctitate Vestra auctoritate, nulla quoque super his et aliis emergentibus mihi brevia fuerint transmissa, destitui me et regnum.« A sürgetett pápai brévek csakhamar megjöttek. Kitűnik ez Ujlakynak szeptember 8-án a pápához intézett leveléből, a melyben említi »mandatum Sanctitatis Vestrae monitorium« és hangsúlyozza, hogy nem adott okot »apostolico mucrone percelli.«

²⁾ Ujlaky Lőrincz herczeg, 1490. szeptember 7-én, Ujlakról a pápához intézett levele. Eredetije a velencei könyvtárban.

érseknek kívánja biztosítani az apátságot. És remélte, hogy a szentszék nem fog nehézséget támasztani.

Maga Péter érsek is a pápához fordult. Egyháza szomorú helyzetének föltüntetése által akart rá hatni. »Mikor — úgy mond — Szentséged kegyelmessége által, a halál és a pokol tor-kából megszabadulva, visszatértem egyházamhoz, melyet Szent-séged egyházának kellene neveznem, rövid levélben, sőt bő könyv-ben is, lehetetlen elmondani, hogy mily nyomorteljes és szána-lomra méltó állapotban, mennyire elpusztulva és elhagyatva, elszaggatva és eltékozolva találtam mindent. A fájdalmat, mely-lyel a szabadulásom után ért gyalázat és méltatlanság eltöltött, még fokozta egyházam válságos helyzete. Majdnem minden jöve-delmét szétragadozzák a hatalmaskodó szomszédok, a kik nem rettegve Istentől és lelki üdvösségök veszélyeztetésétől, elfoglal-ják a mi kezeügyökbe esik.«

Más segélyre nem számíthatván, a pápához fordul; esede-zik, hogy ragadja ki őt és egyházát a nyomorból, különösen pedig »szerezzen érvényt jogainak, a melyeket elődjétől IV. Sixtus pá-pától igazságos úton nyert el«; nehogy »ellenségeim és vetély-társaim, kiknek nincs kedvesebb foglalkozásuk, mint romlásomra és vesztetre törni, elnyomatásomat kárörömmel szemléljék.«¹⁾

A péter-váradai apátságra czéloz, de nem említi világosan.²⁾ Óvatos eljárása magyarázatát a Borgia hatalmas állására való tekintetben kell keresni; egyúttal a hála érzetében ezen bibornok iránt, ki az ő kiszabadítása ügyében a pápát erélyes föllépésre ösz-tönözte.³⁾

Egyébkint, úgy látszik, Péter érsek abban a véleményben volt, hogy az apátság visszaszerzésének Ujlaky inkább áll útjá-ban, mint Borgia bibornok; és azt hitte, hogy a herczeg kezeiből a bibornok könnyebben kiragadhatja a zsákmányt, mint ő.

Emiatt Péter érsek, testvérét Pál prépostot és udvari káplán-

¹⁾ Péter érsek 1490. szeptember 7-én a bácsi várból a pápához intézett levele. Eredetije a velencei könyvtárban.

²⁾ Mindazáltal a levél épen az apátság ügyében íratott. Úgy tud-ták Rómában. Utal arra a levélen látható jegyzet: »Archiepiscopus Colo-censis de Abbatia Petervaradini.«

³⁾ Péter érsek több levélben tolmácsolja hálás érzelmeit.

ját Demetert, kiket Rómába küldött, megbízta, hogy a bibornokkal az apátság iránt tárgyalásokat indítsanak; egyszersmind ajánlkozott, hogy Borgia és Ujlaky között egyességet hoz létre.

És mikor a bibornok küldöttei 1491 tavaszán Magyarországra jöttek, ¹⁾ a közbenjárói tiszten utógondolat nélkül, híven és buzgón járt el. Míg egyrészt Ujlakyt engedékenységre hajlította, és azt az ígéretet nyerte ki tőle, hogy »a mit a becsület enged, mindent meg fog tenni;« másrészt a bibornokot is kérte, hogy a herczeg irányában »inkább jó akaratral, mint szigorral lépjen föl, és adjon neki biztosítékokat, hogy az apátság kormányzói jövőben nem fogják zaklatni.« ²⁾

Ezalatt az érsek ügynökei Borgia bibornokkal Rómában egyességet kötöttek; azonban túllépve fölhatalmazásukon, oly föltételek alatt, melyeket küldőjük nem tartott elfogadhatóknak, minélfogva eljárásukat árulásnak bélyegezte, és a megállapodást nem hagyta jóvá. ³⁾

Borgia bibornok, miután meggyőződött, hogy igényeit Péter érsek kielégíteni nem hajlandó, Ulászló királylyal és Ujlaky herczeggel bocsátkozott alkudozásba, oly czélból, hogy magának az apátság további bírását biztosítsa. Es sikerrel.

A király Ujlakyhoz parancsot bocsátott, hogy a bibornokot az apátságba helyezze vissza. A bibornok magyarországi ügynökei pedig Ujlakyt az apátság kegyurának ismerték el, és kinyilatkoztatták, hogy a bibornok, mint általa adományozott javadalmat veszi birtokába az apátságot. Ezen egyességet Rodrigo bibornok ratificálta, és VIII. Incze pápa megerősítését is kieszközölte. ⁴⁾

¹⁾ Péter érsek 1491. május 26-iki levelében említést tesz egy Alfonsus és egy Antonius nevű küldöttről. 71. lap.

²⁾ Péter érsek 1491. május 26-iki, Borgia bibornokhoz intézett levele.

³⁾ Péter érsek 1491. október 9-én Rómába, egyik bibornoknak írja: »Nec est quod putet, . . . initam nuper per fratrem meum et Demetrium, cum Reverendissimo Domino meo Vicecancellario, super facto Abbatiae meae Petrovaradini, concordiam, me Paternitati Vestrae adscripsisse . . . Optavi, non conditionalem, nec pecuniis emptam . . . concordiam.« És egy másik levélben Demeter eljárását úgy említi, mint »proditionem, quam in me exercuit.« (225., 231. l.)

⁴⁾ VI. Sándor pápa 1493. jan. 14-én kelt iratában elbeszéli, hogy

Péter érsek nehéz helyzetben volt. A pápa és a nagy befolyású bibornok, Ujlaky herczeg és ennek barátai állottak vele szemben. Emellett ellenségei, a kiket szenvedése és szerény háttérbe vonulása nem engesztelt ki, folytonosan ármányt szőttek ellene és ezen ügyet is elmérgesítették. Azonban meg lévén győződve arról, hogy ha jogait föladja, lelkiismerete és becsülete ellen vét; el volt határozva azokat törvényes eszközökkel érvényesíteni.¹⁾

A római curiánál sürgette, hogy az ügyet törvényszék döntse el. És csakugyan a pápa, az apostoli palota auditorainak bírósága elé utasította.²⁾

Mindazáltal Borgia bibornok és Péter érsek pártfogói szívesebben látták volna a békés kiegyenlítést. Az 1491-ik év őszén Fabregnas András pápai kamarás és Venrard András osnabrücki prépost küldettek Rómából Magyarországra.

De az érsek állhatatos maradt.

»Főtisztelendőség — írja Rómába egyik bibornoknak — figyelmeztet állásom nehézségeire, szemben oly nagytekintélyű ellenféllel, milyen a főtisztelendő alcancellár. De kényszerítve, nem önszántamból léptem e térre. A főtisztelendő alcancellárt sérteni nincs szándékomban; nem adtam okot, hogy rám nehezteljen; minden erőmből azon vagyok, hogy kegyeit kiérdemeljem. Ha egyházam veszedelme és üdvösségem kockáztatása nélkül tehet-

miután Ujlaky az apátság birtokait lefoglalta »nos, seu procuratores nostri praefati, dicto Uladislao Rege procurante, ad possessionem... restituti fuisset;... in recuperatione possessionis praedictae, per dictos procuratores nostros, nos cum eodem Laurentio convenisse ac concordasse, quod ipsi extunc dictum Monasterium nobis commendatum, ... ut iuris patronatus dicti Ducis tenerent et possiderent, sieque illud postmodum, antequam ad apostolatus apicem assumpti fuisset, tenuisse et possedisse, et quasdam litteras ab eodem Innocentio praedecessore, per quas ipse iuspatronatus huiusmodi dicto Laurentio Duci, quod in dicto Monasterio habere praetendebat, confirmavit, emanasse...«

¹⁾ Az érsek ezt több bibornokhoz és főpaphoz intézett leveleiben hangsúlyozza. 118., 170., s k. ll.

²⁾ Péter érsek 1491. október 9-én három levelet ír. Borgia bibornokot értesíti, hogy megnyugszik az auditorok ítéletében. — Cardinali Alerinensi köszöni, hogy kivitte, hogy az ügy »Pater Felicius« ítéletére bízott. — Pater Feliciusnak ajánlja magát, a nélkül, hogy az apátság ügyet megemlítené. (323. és kk. ll.)

ném, szívesen lemondanék a peres eljárásról. De miután én és egyházam súlyos sérelmet szenvedtünk, és jogaimat a főtisztelendő alcancellárnak, az ő kárával és kijátszásával is, elárulták, más út nem áll előttem nyitva.»

Ragaszkodott a törvényes eljáráshoz. Csak egy engedményre volt hajlandó. Késznek nyilatkozott, a rendes bíróságok hosszadalmas eljárását mellőzve, egyik bibornokra bizni az eldöntést. »Sőt — úgy mond — ha a méltányosság megengedné, nem haboznám magát a főtisztelendő alcancellárt választani bírámnak.»

Ugyanígy nyilatkozott Borgia bibornokhoz intézett levelében. Át van hatva a kötelesség érzetétől és ügye igazságának tudatától. De biztosítja őszinte hódolata és szolgálatkészsége felől. »Saját környezetében, azok között, a kiket maga nevel föl, sem találhat olyat, a ki készségesebb érzéssel és hőbb vágygyal, mint én, kíván minden lehetséges dologban főtisztelendőségednek szolgálatára lenni. Mindenek fölött kérem, ne adjon hitelt ellenségeimnek, a kik, miután kegyeimmel táplálkoztak, szolgálaimból árulókká lettek. Jólelkiségéhez képest, méltóztassék, mielőtt haragra gyúl, megvizsgálni a mit eléje terjesztenek; meg fog győződni, hogy a dolgok másként vannak, amint a hogy beszélük; hogy bennem egyik leghűbb szolgáját és fiát bírja, a ki minden erejével szolgálni óhajt főtisztelendőségednek, és legkisebb szolgáját is tisztelettel kész fölkarolni. Ha főtisztelendőséged bármikor méltónak tart arra, hogy hódolatomat próbára tegye, kézzelfoghatólag tapasztalni fogja, azoknak, a kik engem főtisztelendőséged előtt vádoltak, álnokságát és az én hűséges szolgálatom hasznos voltát.« ¹⁾

Péter érsek bizalommal nézett az ügy kimenetele elé. De csakhamar új fordulat áll be.

A pápa, 1491 végén, az érseket Rómába idézte. ²⁾

Ezen fölhívás váratlanul jött. Ellenségei újabb armányát látta benne az érsek. Mindazáltal habozás nélkül kijelentette, hogy engedelmeskedni fog a pápa parancsának.

¹⁾ Borgiahoz 170—3. Card. Alerinensi 225—9. II.

²⁾ A pápai breve az udvarhoz jött. Márton prépost udvari plébános sietve értesíti az érseket. Ennek december 27-én kelt válasza 177. l.

»Ezen fölhívás — írja a királynak — örvendetes és kedves rám nézve. Mindig óhajtásom volt, és most is teljes szívből óhajtom, hogy ő szentsége elé járulhassak, ő szentsége és a főtisztelendő bibornokok színe előtt magam adhassam elő legigazságosabb ügyemet. Ezt azért is szükségesnek tartottam, mert külfötteimet, a kiket az ügy állásáról kellőleg tájékozva, ekkorig ő szentségéhez bocsátottam, mindig megakadályozták abban, hogy igazságos ügyemet ő szentsége elé terjeszthessék; sőt némelyeket közülök elleneim megvesztegettek, szolgálatomból elvontak, úgy hogy szolgálaimból árulókká lettek. Hálát adok tehát ő szentségének, hogy bármily hatalmas ellenségem panaszára, nem ítélte el, mielőtt kihallgatna. Mindenképen el vagyok határozva, hogy az apostoli parancsnak, a mint illik, engedelmeskedni fogok. Mihelyt, a törvény követelése szerint, a határidő ki lesz tűzve, Felséged kegyelmes engedelmével meg fogok jelenni. Méltóztassék utazásom bátorságáról oly módon gondoskodni, hogy Felséged oltalma alatt biztosan érhessek a római curiához. Reméllem és biztosan hiszem, hogy ügyem, mihelyt előadhatom és kifejthetem, kedvezően fog elintéztetni, egyúttal egyházam és személyem türrhetetlen elnyomatásának az apostoli kegyesség véget fog vetni. Föl fogok ott szólani az ország szabadságai érdekében is. És bármit bíz rám Felséged, legyen az nagy vagy csekély dolog, híven fogom teljesíteni.«¹⁾

Péter érsek néhány héttel utóbb személyesen Budára ment, az 1492. február másodikára kihirdetett országgyűlésre.

Itt ügyét a király melegen fölkarolta. A pápát föl kérte, hogy Péter érseket mentse meg a »méltatlanul szenvedett zaklatásoktól«, és részesítse kegyeiben, melyekre szolgálatai által érdemes. Ezzel a királyt és a főrendeket, »kik kérelmeihez csatlakoznak« hálára kötelezi.²⁾

A bibornoki collegiumhoz is intézett levelet; kijelentvén,

¹⁾ 1491. december 27. — Ugyanazon napon Báthori István erdélyi vajda támogatását is kikéri. (111—4. ll.)

²⁾ A király, 1492. július 6-án a pápához intézett levelében, reszmulja korábbi levelét, melyet »ex Diaeta' huius anni principio« írt. (23. l.)

hogy a mit Péter érsek érdekében fog tenni, úgy tekinti, mint ha a saját személye javára történék. ¹⁾

És mikor, május közepe táján, majd ismét július második felében Péter érsek küldöttei mentek Rómába, a király ajánlóleveleit vitték magokkal, a melyekben a főpap hűségét, bölcsességét és erényeit magasztalásokkal halmozza el; ²⁾ különösen kiemeli, hogy az érsekség területe a török határ-szélekig érvén, az ország és a kereszténység oltalmára erejét fölülmuló áldozatkészséget és buzgalmat tanúsít; minél fogva a szent-szék nem annyira neki, mint a királynak és az egész országnak tesz kedves dolgot, ha őt a legméltatlanabb zaklatástól megszabadítja. ³⁾

Az ügymenet hosszadalmassága, a felmerülő bonyodalmak nem merítették ki Péter érseknek az árvai börtönben megedzett türelmét. Bizalma nem rendült. Tanúskodik erről a levél, melyet 1492. nyarán Lőrincz bácsi kanonok vitt az örök városba.

»Biztosan várom — írja — Szentséged kegyelmességétől és jóakaratótól, hogy mihelyt szorongattatásaim felől tudomást nyer, megszánja hosszú szenvedésemet, fölszabadítja hű szolgáját és az ő egyházát!« ³⁾

X.

A pápát, kihez e sorok intézve voltak, Lőrincz kanonok nem találta életben. VIII. Incze 1492. július 26-án meghalt. Két héttel utóbb, *Borgia Rodrigo, a péter-váradi apát, VI. Sándor* névvel, foglalta el a pápai trónt.

Ezen nagy esemény híre bizonyára megrendítő hatást gyakorolt Péter érsekre. Az a gondolat, hogy az egyház fejévé az választatott, a kivel a péter-váradi apátság jogtalan birtokolása miatt perben állott, a kinek egyezkedési ajánlatait visszautasította, megzavarható lelke egyensúlyát.

De Lőrincz kanonok jelentései csakhamar megnyugtatták. A pápa, elérve az emberi ambitio legmagasabb célpontját, elfe-

¹⁾ Az 1492. ápril 1-én kelt levél. 22. l.

²⁾ Az 1492. május 12., július 6. és 10-én kelt királyi levelek 4—7., 23—25. ll.

³⁾ 1492. július 18-iki levele. 67. l.

lejtette az apró kellemetlenségeket. Nemes gyöngédséget tanusított Péter érsek iránt. Minden alkalmat fölhasznált, hogy aggodalmait eloszlassa és jóakarataról biztosítsa.

Néhány nappal megválasztatása után, az érsek testvérét Pál prépostot a titkos kamarások sorába vette föl. És Pistacchi Vinczét, a péter-váradí gubernátort, a ki hivatva volt trónraléptét a királynak hivatalosan jelenteni, utasította, hogy mindenekelőtt Péter érseket keresse föl, és általa vezettesse be magát az udvarnál.¹⁾

Ekként az érsek tartózkodás nélkül engedhette át magát az örömmek, melylyel a pápaválasztás hírét a világ-egyház minden részében fogadni szokták.

Velencze és Flórencz római követei tudósításaiból ismerve azt a határtalan lelkesedést, melylyel VI. Sándor trónra léptét Róma népe ssége fogadta, és a koronázási ünnepélyen rendezett diadalmenetben kísérte:²⁾ csak viszhangját találjuk a túláradó öröm, a legszélsőbb határokig menő hódolat nyilatkozataiban, melyekkel Péter érseknek, az új pápához és a bibornokokhoz intézett, szerencsekívánó levelei telvék.³⁾

Utóbb ajándékkal is — török lovakkal — kedveskedett a pápának; kijelentvén, hogy »mindenben leghűségesebb rabszolgája gyanánt fog eljárni«, mert a világon semmit sem óhajt nkább, mint kiérdemelni ő szentsége kegyeit. «⁴⁾

Sforza Ascanio bibornokhoz, kit a pápa a maga helyére, a római egyház alcancellárává nevezett ki, és a kit az érsek mindig jóakaróihoz számított, hasonló hangon intézett leveleket. »Boldognak tartom magamat — úgy mond, — hogy ő szentsége előtt és a szentséknél ilyen pártfogóm van, a kihez szükségeimben bizalommal

¹⁾ Péter érsek dátum nélküli levele a pápához, és 1492. október 8-iki levele a váradí pöspökhöz. 33. és 176. ll.

²⁾ Petrucelli. Les Conclaves. I. 252. l.

³⁾ A pápához intézett két gratuláló levél van Péter érsek levelei gyűjteményében. Az egyik Bácsen september 21-én, a másik ugyanott (a hónap kihagyva, hihetőleg október) 7-én kelt. 28—34. ll.

⁴⁾ Az érsek két lovat indított útnak; de a lovász nem érhetett Rómába és útközben az egyik ló tönkre ment; a másik lovat 1493 elején viszi a péter-váradí gubernátor Rómába. Az érsek ígéri, hogy utóbb jobb lovakat küld. 1493. január 10-iki levele. 36. l.

fordúlhatok . . . Számítson legkisebb szolgálai közé, és parancsoljon velem. Nincsen olyan súlyos teher, melyet főtisztelendőséged kedvéért szívesen nem viselnék.« ¹⁾

Mindazáltal az érsek nem tartotta fölöslegesnek, hogy királyi ajánló levelek is menjenek Rómába. Kívánatát Ulászló készséggel teljesítette. ²⁾

Számíthatott Beatrix pártfogására is, melynek most annál nagyobb súlya volt, mert a királynét Sforza bibornokhoz közel rokonság kapcsai csatoltak. Hihetőleg erre támaszkodva, kilátásba helyezte a bibort Péter érseknek, a ki a megtisztelő ajánlatot, tréfás levélben hárította el. Mindazáltal bizonyára egészen komolyan veszi azt a nyilatkozatát, hogy »késő bánat megtanította, mennyire veszedelmes rongált hajón merészkedni viharos tengerre.« ³⁾

Ez alatt a péter-váradi apátság ügye függőben maradt. A pápa nem mondott le a javadalomról. Péter érsek nem érezett bátorságot magában, hogy birói ítéletet sürgessen; de igényeit elejteni sem volt hajlandó. Ennélfogva az actiót új irányban kellett megindítani. Az érsek egyelőre visszavonult. A király lépett előtérbe.

II. Ulászló előterjesztette Rómában, hogy azon egyesség, mely Borgia bibornok és Ujlaky herczeg között létrejött, a magyar korona kegyúri jogait sérti, és orvoslást sürgetett.

A pápa a csanádi püspököt bízta meg, hogy káptalana prépostjával és székesegyházi főesperesével, Ujlakyt és mindazokat, a kiket szükséges, hallgassa ki, és a mennyiben a vizsgálatból kitűnik, hogy a létrejött egyesség a korona jogaira nézve csakugyan sérelmet foglal magában, az egyességet és VIII. Incze pápa megerősítését nyilvánítsa semmisnek és érvénytelennek. ⁴⁾

A vizsgálat eredményét nem ismerjük. Annyi bizonyos,

¹⁾ Péter érsek 1492. szeptember 7. és octóber 27-iki levelei. 37., 153. ll.

²⁾ A király 1492. szeptember 21., 22., 26-án a pápához, a bibornoki collégiumhoz és Ascanio bibornokhoz intézett levelei, 26., 160. és kk. ll.

³⁾ Péter érsek 1493. január 12-én Beatrixhoz írt válasza. 48. l.

⁴⁾ Az 1493. január 13-án kelt pápai irat Theinernél. II. 536. l.

hogy a következő két esztendőben VI. Sándor pápa tényleg bírta a péter-várad apátságát, és soha sem tévesztette szem elől ezen távolfekvő javadalommal kapcsolatos érdekeit.

1493 elején visszahívta Pistacchit és helyébe *Angelus* jogtudort küldötte az apátság birtokai kormányzására. A magyar udvarnál levő nuntiusai is meg voltak bízva, hogy az apátság fölött örökjenek.¹⁾

Azon tény, hogy az egyház feje volt a péter-várad apátság apátja és földesura, természetesen sajátos helyzetet teremtett; úgy az egyházi, mint a magánjogi vonatkozásokban sokféle bonyodalmakat szült.

Péter érsek egy alkalommal, az érsekség területén, egyházi visitatiót rendelt. Mikor megbízottjai az apátság területére jutottak, a nép, papjai vezetése alatt, fegyveresen ellenszegült és elűzte a visitorokat.

Az érsek nem volt hajlandó tűrni e bántalmat, és pert indított. Ekkor az apátság gubernátora előmutatta a pápai kiváltságlevelet, mely az apátság területét az érseki joghatóság alól kiveszi. Az érsek nem hallgatta el, hogy ily kiváltságnak, az ő tudta és meghallgatása nélkül történt, engedélyezését helyes eljárásnak nem tekintheti. »Mi — úgy mond — ő szentségének és az apostoli hatalomnak soha sem szegülünk ellen;... ez érsekséget ő szentsége kegyelméből bírjuk; inkább ő szentsége, mint a magunk javadalmának tartjuk. Nincs bántalom, egyházunkon ejtett sérelem, mely a szent atya iránt tartozó engedelmesség ösvényéről eltéríthetne.... Mindazáltal reméljük, hogy ő szentsége, a pápák és királyok által fölmagasztalt egyházunkat megszánja, és nem engedi végpusztulásra jutni.«²⁾

A pápa visszavonta a kiváltságlevelet. Mindazáltal az apátság papjai folyvást kivonni iparkodtak magokat az érseki hatóság alól, és egyház-megyei zsinatra sem jelentek meg. A király, ekkor

¹⁾ Így, 1494 tavaszán Ursino leanoi püspök meg volt bízva az apátságot Kinizsy erőszakoskodásai ellen oltalmazni, és az általa elfoglalt birtokokat visszaszerezni. A nuntius 1494. június 1-én Budáról a pápához intézett levele, a velencei könyvtárban.

²⁾ 1494-ben, hónap és nap nélkül. 116. l.

az érsek panaszára, lázadóknak bélyegezte őket, és a temesi főispánt erélyes intézkedések foganatosítására utasította.¹⁾

A gubernátorokkal is gyakran volt baj; a törvényes formákkal nem gondoltak, méltánytalan igényekkel állottak elő, a melyeknek azonban az érsek útját állotta.²⁾

Mindezen nehézségek kétszeresen kívánatossá tették Péter érsekre nézve azt, hogy a péterváradai apátság birtokába lépjen. Minthogy pedig a pápa lemondani nem akart, per útján igényeit érvényesíteni nem lehetett, a király közbenjárása eredménytelen maradt: a kibontakozásra nem látott más utat, mint azt, a melyre már 1490 végén Rómába küldött követei léptek: egyességet kötni.

Most már jelentékeny áldozatoktól sem riadt vissza. Nagy érdekek forogtak fönn. Péter érsek meg akarta óvni főpapi tekintélyét a pápai tisztviselők támadásaitól; véget kellett vetni a kényelmetlen viszonyoknak, melybe a pápával bonyolódott; és a fontos péter-váradai erősséget is vissza kívánta szerezni az érsek-ségnek.

E végből — 1493- vagy 1494-ben — ötezer aranyforintot ajánlott föl a pápának kárpótlásul, ha lemond az apátságról, és egyidejűleg az összeget, udvari embere Thurzó Péter által, Rómába küldötte, a hol, az ügy elintézéseig, a Spannatoris és társa bankháznál helyezte el.³⁾

A pápa kész volt az ajánlatot elfogadni, egyúttal teljesíteni Péter érseknek, egyháza iránt buzgó gondoskodása által sugalmazott azon kívánatát is, hogy az apátság örök időkre a kalocsai

¹⁾ A király a rendeletben többi között említi, hogy a papok a zsinaton megjelenni tartoznak »non obstante exemptione illa, quam etiam revocatam esse . . . ex copiis brevis apostolici, coram nobis productis, manifeste cognovimus« Dátum nélkül. Mivel Som Józsa-hoz, mint temesi főispánhoz volt intézve, 1494. nyara előtt nem bocsáttatható ki. (17. l.)

²⁾ Így egy alkalommal az érsek a gubernátornak gúnyosan írja: »Igen kívánnók, mutasson a kánoni jog könyveiben egy helyet, mely rendelí, hogy egyszerű földadásra bárkit el kell ítélni.« A dátum nélküli levél. 149. l.)

³⁾ Az érsek 1496. február 6-án a nevezett bank-házhoz intézett levelében említi, hogy »annis superioribus miseramus ad urbem aureos 5000 . . . « 64. l.

érsekséggel összekapcsoltassék. Az 1494-ik év őszén ez már el volt döntve.¹⁾

Most, a pápa fölszólítására, II. Ulászló azonnal elrendelte Péter érseknek az apátságba való visszahelyezését. Ez mindenekelőtt *Péter-Várad* várát vette birtokába, Thessényi Miklóst nevezvén ki »várnagya- és oltalmazójává.«²⁾ Mivel pedig a vár »az idegen uralom alatt romlásnak és pusztulásnak indúlt, úgy szolván lakatlanná vált«; a király — a ki 1494 őszén három hetet töltött Péter-Váradon³⁾ — támogatni óhajtván az érseket, a vár megerősítésére és területe benépesítésére célzó törekvéseiben, azzal a kiváltsággal ruházta föl a helyet, hogy jobbágyok, a kik a vár falai között megtelepednek és házat építenek, ezzel nemesi állapotra emelkednek, és a nemesi előjogok birtokosaivá válnak.⁴⁾

Mindazáltal az apátsághoz tartozó birtokok a pápai gubernátorok kezei között maradtak még egy ideig. Ugyanis az apátságnak az érsekséggel való összekapcsolása tárgyában a pápai bullák kiállítása késett. Sőt az érsek ellenségei, úgy a pápánál mint királynál kíséreltet tettek a létrejött egység megghiúsítására.⁵⁾

Ez annál nagyobb keserűséget okozott Péter érseknek, mert a pápai gubernátor — a kivel különben barátságos viszonyt tartott fenn, és szellemdús leveleket váltott — folytonosan okot adott panaszokra; úgy, hogy őt néha a »szent Pál egyháza üldözője« czimével ruházta föl.

»Kimondhatatlanul fájlaljuk, írja egy ízben, erőszakoskodását; mert az, a kitől legkevésbbé várjuk, okozza a méltatlanságot... Annyira süllyedtünk, hogy a főpap öltönye és a szerzetes ruhája, a csuklya és a birétum alatt sem találhatjuk föl a lelkiismeret nyomát. Mint Cato mondja, olyan szabad

¹⁾ Kiténik ez az 1494. október 30-án kelt pápai iratból Theiner-nél. II. 544. l.

²⁾ Említi Beriszló Jánoshoz intézett leveleiben. Az egyik csak 1494-ről van datálva, a másik egészen dátum nélküli. 123. 150. ll.

³⁾ Október 24-től november 12-ig. (Ráth Károly, Magyar királyok utazásai. 257. l.

⁴⁾ Az 1494-ről datált királyi oklevél 41. l.

⁵⁾ Élesen kel ki e miatt a pápához írt 1495. augusztus 11-iki levelében. 69. l.

államban élünk, a hol mindenkinek szabad a mi neki tetszik.« És végül elkeseredésében fölkiált: »Miután az ördög, a rozlelek és mindenki prédái vagyunk, ám vigyétek ti is, a mit vihettek!« ¹⁾

Egy más alkalommal a gubernátor »illetlen és méltatlan eljárásával« szemben, a pápai legátusnál keresett orvoslást. ²⁾

Ily körülmények között bizonyára türelmetlenül várta a bullák megérkezését és az ügy végleges elintézését. Ezt hihetőleg siettetette az 1495. Szent-György napján tartott országgyűlés azon végzése, a mely rendeli, hogy egyházi javadalmak külföldieknek ne adományoztassanak; azon külföldiek pedig, a kik ekkorig ily javadalmakat elnyertek, kötelesek legyenek a király által kitűzendő határnapig állandó lakhelyöket egyházuk mellé áttenni. ³⁾

Az 1495-ik év nyarán *Fabregnas András* pápai nuntius meghozta Rómából a bullákat. Az érsek meleg szavakkal tolmácsolta háláját a pápa irányában, atyai gondoskodásáért, melylyel »mindkét egyházat a pusztulástól és veszedelemtől megóvjá.« Azonban most is félt, hogy ellenségei »még a megingathatatlan apostoli oszlop megingatására,« a bevégzett tény megváltoztatására is kísérletet fognak tenni. Ennek megakadályozása végett Fülöp nevű udvarnokot Rómába küldötte. ⁴⁾

Fülöp még az év vége előtt megjött útjából, és teljesen megnyugtató tudósításokat hozott; az érseket a pápa jóakarata felől biztosította. ⁵⁾

Most azonban másfelől fenyegette veszély. A király tagadta meg a pápai bulla által megállapított javadalom-egyesítés jóvá-

¹⁾ Az 1495-ről datált levél. 129. l.

²⁾ A gubernátor ugyanis az érsekség rednéki jobbágysai ellen a pápai legátus előtt indított pert. Az érsek figyelmeztetett, hogy az érsekség régi kiváltságai értelmében, alattvalói ellen csak az érsek ítélőszéke előtt lehet perelni. A gubernátor válasza sem méltatta. Az érseknek a legátushoz 1495. ápril 2-án írt, és a legátus auditorához intézett levél 123. és 148. ll.

³⁾ A XXX. czikk.

⁴⁾ Péter érseknek 1495. augusztus 11-én a pápához intézett levele 69. l.

⁵⁾ Péter érseknek 1496. január 16-án a pápához írt köszönőlevele. 65. l.

hagyását; azt kívánta, hogy Péter érsek halála után a javadalom a király rendelkezésére álljon. Az érseknek reversalist kellett kiállítani, a melyben kijelenti, hogy az apátságot mint egyszerű királyi adományt, nem mint az érsekséghez tartozót bírja.

Mindazáltal az érsek súlyt helyezett a két javadalom állandó egyesítésére, a melytől mindkettőre jelentékeny előnyöket várt. Emiatt a pápához fordúlt, azzal a kérelemmel, hogy a királynál az egyesítés jóváhagyását sürgesse.¹⁾

Ezalatt Fabregnas, mint pápai biztos, a király jóváhagyásával, az apátság birtokait átadta az érseknek. Ez Angelus gubernátort, — a ki egyébkint magyarországi egyházi javadalmakat is birt — egyelőre meghagyta hivatalában, hogy a függőben levő birtok- és pénzügyeket lebonyolíthassa.²⁾

Az érsek ekkor, 1496 elején, Fülöp udvarnokot, az olasz Leontius Jánossal, a pápa emberével — kit kanonokká nevezett ki — Rómába küldötte, hogy általok az 5000 forint kifizetését eszközölje, és úgy a pápának, mint a curia befolyásosabb tagjainak ajándékokkal kedveskedjék.³⁾

Arról, vajjon a péter-várad apátságot Péter érsek utódai birták-e szintén, nincs tudomásunk. Tomori Pál kalocsai érsek hősi erőfeszítéseinek emléke Pétervárad névéhez fűződik.

XI.

A péter-várad apátság visszaszerzésére czélzó törekvésekkel egyidejűleg, a kalocsai érsekség egyéb jogai érvényesítése és birtokai megvédelmezése folytonosan igénybe vette Péter érsek tevékenységét.

Azon küzdelemben, melyet II. Ulászló erőtlen kormányzása következtében, hatalmaskodó olygarchákkal és féktelen nemesekkel folytatni kényszerült, jelentékeny előnyöket biztosított neki azon benső baráti viszony, a melyben *Kinizsi Pál*—

¹⁾ Péter érseknek 1496. január 16. és február 4-én római főpápokhoz írt levelei. 63. és 142. ll.

²⁾ Így czímezi őt az érsek »Dominus Angelus Gubernator Abbatiae nostrae Waradini Petri et Factor Sanctissimi Domini Nostri.«

³⁾ Az érseknek a pápa titkárához 1496. január 15-én, a bankházhoz február 4-én kelt levele. 64. és 246. ll.

hoz, az ország alsó részei főkapitányához állott. Ez mindig kész volt érdekeit fölkarolni. És nem elégedett meg azzal, hogy esetről-esetre nyújtott oltalmat; egyik hadnagyát *Lónyai Albertet*, — ki később, mint zenggi kapitány nevezetes politikai szerepet játszik — a király jóváhagyásával »az érsekség jogai fölügyelő-jévő« rendelte.¹⁾

Az érsek emellett nem mulasztotta el az egyház fegyvereihez is folyamodni. Kérésére, a pápa az esztergomi érseket, a váradi és zágrábi püspököket a szent-szék teljes hatalmú biztosaivá nevezte ki, avégből, hogy a kalocsai érsekség idegen kézre jutott birtokai visszaszerzésében közreműködjenek.²⁾

Mindazáltal, ennek daczára az érsek, a fogsága idejében egyházán ejtett sebeket nem volt képes orvosolni; sőt újabb csapásoktól sem óvhatta meg az érsekséget.

Félelmes ellensége támadott *Kishorváti Jánosban*. Mátyás halála után mindketten Corvin János táborában találkoztak. De míg Váradi Péter a megkoronázott királynak meghódolt, Kishorváti szolgálatait Miksa római királynak ajánlotta föl, és kegyetlenül pusztította Ulászló hívei, különösen pedig a kalocsai érsek birtokait. Mikor (1491. őszén) Ulászló és Miksa békét kötöttek, Kishorváti a magyar királynak hűséget fogadott, és kötelezte magát, hogy az érsekség birtokait, névszerint a valkó-megyei Zatha várát, háborgatni többé nem fogja.³⁾

Azonban fogadását nem tartotta meg. Az 1493-ik év őszén fölhasználta az alkalmas időpontot, mikor az érsek országgyűlésen volt elfoglalva, és a zathai várnagyok a gondjaikra bízott várból eltávoztak; Bánffy Lőrinczczel szövetkezve, a védtelen erősséget megrohanta és hatalmába ejtette.

A királyi törvényszék a két várnagyot kártérítésre kötelezte, Bánffit és Kishorvátit a hűtlenség bűnében marasztalta el. Az utóbbiaknak a koronára szállott birtokaiból, a király a valkó-

¹⁾ A király, 1493. nyarán, rendeletét így czímezi Lónyaihoz: »ex speciali commissione nostra, ad superintendendum iuribus Ecclesiae Colocensis, per Paulum de Kinis, specialiter deputato.« Epistolae. 113. I.

²⁾ Az 1494. október 30-án kelt pápai irat Theinernél. II. 544. I.

³⁾ Ezen részleteket az 1493. október 20-iki királyi ítéletlevél tartalmazza. Epistolae. 8—9. II.

megyei *Zlakócz* (Szlakota) kastélyt tartozékaival, úgy szintén a bács-megyei *Vaskapu* mezővárost és *Gerecz* helységet a kalocsai érsekségnek adományozta, némi kárpótlásul a szenvedett károkért, — habár ezekkel, mint a királyi oklevél megjegyzi; a hűtelenek összes javai nem értek föl, — és jutalmúl azon kiváló szolgálatok fejében, melyeket Péter érsek nagy költséggel és emberei föláldozásával, az *országnak* tett.¹⁾

Az érsek — a ki most Zatha várát is visszafoglalta — sietett az új szerzemények birtokába lépni. Beiktatása Vaskapun Nagy- és Kis-Gereczen akadály nélkül történt meg. De Zlakóczon Bánffi és Kishorváti ellenszegültek. Ekkor Kinizsi bízott meg, hogy a beiktatást erőhatalommal foganatosítsa. Valóságos hadjáratot kellett a lázadók ellen viselni, és Zlakóczot ostrommal vinni meg.²⁾

A két főúr boszút forralt. Rövid idő múlva Vaskaput és Nagy-Gereczet visszafoglalták, Kis-Gereczet pedig földúlták. »A főpapi tekintély sülyedése és az egyház zaklatása — írja az érsek — fájdalommal töltenek el. De tünnünk kell, nehogy a darázsokat még inkább magunk ellen zúdítsuk.«³⁾

A türelem sem használt. Kishorváti folytatta pusztításait; sőt 1497-ben az érsekség *siviczai* kastélyát körülfogta és rövid ostrom után bevette.⁴⁾

Bánffi Lőrincz is szüntelenül háborgatta az érsekséget; jobbágynyokat fosztott ki, birtokrészeket foglalt el, halastavakat pusztított ki és sertés csordákat hajtattott el. Mindezt azon bántalommal tetézte, hogy Valkó-megye közgyűlésén ő emelt vádat az érsek tisztjei ellen. Mire a következő gyűlésen az érsek óvás alakjában rágalomnak nyilvánította a vádat.⁵⁾

¹⁾ A királyi ítéletlevél, és Ulászlónak 1493. őszén Kinizsi Pálhoz intézett rendelete. Epistolae. 7—15., 213. ll.

²⁾ Az 1494. ápril 7-én Kinizsihez intézett királyi rendelet, és Péter érsek 1494-ben Mezericzki János királyi kapitányhoz intézett levele. Epistolae 199. és 261. ll.

³⁾ Péter érseknek a pécsi püspök tisztéhez intézett dátum nélküli levele. 188. l.

⁴⁾ Péter érsek 1497. február 5-én Geréb Péterhez intézett levele. 147. lap.

⁵⁾ Péter érsek 1495. február 25-én saját tisztéhez intézett levele. 180. lap.

Geréb Péter, Izdenczi Benedek, Lábatlan György és Ráskai Balázs részéről az érseki birtokok szintén ki voltak téve gyakori támadásoknak. ¹⁾

Sőt *Ujlaki Lőrincz* is, a kivel Péter érsek, mikor szabadságát visszanyerte, szoros szövetségre lépett, csakhamar ellenséges állást foglalt el irányában, és nemcsak maga okozott neki károkat, hanem az érsek hűtelen tiszteit és ellenségeit pártfogásban részesítette. ²⁾

Drágfi Bertalan erdélyi vajda a Péter érsek által bírt szent-jobbi apátság bihar-megyei birtokait fosztogatta. Az érsek, hogy békés szomszédságot biztosítson magának, évenként bizonyos mennyiségű szerémi bort szolgáltatott neki. De ezzel nem fegyverezte le. Drágfi gyakran adott okot panaszra. ³⁾

Más szomszédokkal, hogy őket károk elkövetésétől visszatartsa, egyességre lépett; kölcsönösen kötelezték magokat, hogy a fölmerülő nehézségeket barátságos uton fogják elhárítani, és szükség esetében, a vitás kérdések eldöntését békebírákra bízzák, a kiknek ítélete előtt föltétlenül meghajolnak. Ily egyességre lépett, például, *Kálmáncsehi Domonkos* fehérvári préposttal. Mindketten megfelelő útасításokat adtak tiszteiknek. És Péter érsek, mikor az első panasz érkezett hozzá, mindjárt megparancsolta, hogy az okozott kárt »utolsó fillérig« pótolni kell. Egyúttal biztosította a prépostot, hogy jövőben »kötözve viteti eléje« tiszteit, akik kárt okozni merészelnék. ⁴⁾

Kevésbé szíves viszonyban élt *Bakocs Tamás* egri püspökkel, kinek titeli prépostsága az érseki uradalmakkal határos volt. A régi vetélytársak és ellenségek között a szomszédság gyakori súrlódások kútforrásává lesz. Már 1492-ben, Bakocs vádat emelt

¹⁾ Péter érseknek 1497-ben Geréb Péterhez és Lászlóhoz, 1497. május 13-án a bánmonostori várnagyhoz, 1492-ben Lábatlan György pártfogóihoz és 1497-ben Ráskai Balázshoz írt levelei. 96., 97., 187., 44., 237. és kk. 186. ll.

²⁾ Az érsek 1495. mártius 28., 1496. február 9. és október 27-én Ujlakihoz írt levelei. 89., 93., 128., 165. ll.

³⁾ Az érsek 1495. július 23-án a váradi püspökhöz, 1496. és 1497-ben Drágfihoz írt levelei. 184., 126., 100. ll.

⁴⁾ Péter érsek levelei Kálmáncsehiböz, 1494. november 7. és 1495. február 15-én. 104., 150. ll.

az érsek ellen, hogy a prépostság malmait elfoglalta és jobbágyságait zaklatja. A király megintette az érseket; de ez alaptalannak nyilvánította a vádat, és a püspök ellenséges érzületére vezette vissza. »Tudja meg felséged — írja egyebek között — hogy *mi* szenvedtünk súlyos károkat vetélytársaink és egyházunk ellenségei részéről; és még mindig hiába várjuk, hogy felséged megtalmazzon minket. Ha a felséged iránt tartozó hűségtől és engedelmességtől eltértünk volna, vagy eltérni hajlandók lennénk; ha a helyett, hogy felséged oltalmában bíznánk, a boszúvágy sugallatait hallgatnók meg: ellenségeink bizonyára nem maradnak büntetlenül. Azonban mi ezentúl is híven fogunk felségedhez ragaszkodni, és reméljük, hogy felséged végtére, hívatása és kegyelmessége szerint, Isten dicsőségét és saját lelki üdvösségét tartva szem előtt, további zaklatástól meg fog szabadítani.«¹⁾

És a zágrábi püspökhöz intézett levelében, kijelentvén, hogy a kérdéses malmok hollétéről sincs tudomása, éles célzással Bakocsra, így ír: »Mi nem tartozunk azok közé, kik mások javaira áhitoznak és a mások jogait bitorolják; de a saját jogaink érvényesítésétől sem engedjük magunkat elriasztatni.«²⁾

Három év múlva, Bakocs közvetlenül Péter érsekhez fordult azon panasszal, hogy a titeli prépostság néhány jobbágyságát az érsek tisztei kifosztották. Ezek azzal mentették magokat, hogy erőszakos föllépésük a visszatörlesztés ténye volt; mert előbb a prépostság tisztei fosztottak ki érseki jobbágyságokat, és a sérelmet orvosolni vonakodtak. Mindazáltal az érsek szigorú parancsot adott ki, hogy semmiféle körülmények között a prépostság jobbágyságait ne bántalmazzák, ha panaszra van okuk, az ügyet bízzák választott bíróság eldöntésére.

Mikor ezen intézkedését Bakocsnak tudtúl adja, megjegyzi, hogy ő mindenkivel békeességben tudna élni, csak őt ne bántsák; és azon óhaját fejezi ki, hogy Bakocs is »tanuljon meg más egyház sérelme és kára nélkül boldog lenni.«³⁾

A vagyon-biztonság hiánya és a folytonos birtok-háborítások

¹⁾ A dátum nélküli levél. 88. l.

²⁾ A dátum nélküli levél. 193. l.

³⁾ Péter érsek levele Bakocshoz, 1495. február 15-én 263. l.

a mező-gazdaság fölvirágozását lehetetlenné tették. A nagy kiterjedésű uradalmak csekély jövedelmet szolgáltattak.

Mint a többi főpapok, úgy a kalocsai érsek is, hogy a honvédelmi kötelességei által igényelt költségeket fődözhesse, főleg az egyházi tizedekre volt utalva. De ezek behajtása körül is merültek föl nehézségek.

Így, például, a kameniczi lelkészek, kiváltság-levélre hivatkozva, megtagadták a tizedfizetést. Ekkor Ulászló király megbízta Kinizsit, hogy a kiváltságlevelet követelje be. »Nem engedhetjük — írja — hogy az érsekség kárt szenvedjen; és bárki a szent királyok rendelkezéseit megdöntse; mert ezzel inkább az ország szenvedne kárt, mint az érsekség, mely a közterhek viselésére képzelenné válik.«¹⁾

Mikor *Beriszló János szerb deszpót* jobbágysai vonakodtak a tizedet megadni, a király fölhívására, Som Józsa főkapitány elrendelte, hogy az alispánok erőhatalommal járjanak el az ellenszegülők irányában. Beriszló az érsekhez fordult. De ez azt válaszolja, hogy a tizedeket, melyekből hadait tartja, el nem engedheti, és különben is köteles egyháza jogait megóvni. »Isten — úgy mond — Magyarországot kereszténynyé tette, nem schismaticussá; és a deszpótnak nem áll hatalmában, hogy azt *szerb* országgá alakítsa át. Keresztény országban, keresztény uralkodó alatt, a keresztény nép keresztény törvények és erkölcsök szerint köteles élni.«²⁾

Más urak alattvalói is, »~~rác~~-hitőkre« hivatkozva, kísérletet tettek a tizedfizetés alól kivonni magokat. De a király Bács-, Bodrog-, Csongrád- és Szerém-vármegyékhez intézett rendeletekben megparancsolta, hogy »bírságokkal és más alkalmas eszközökkel« kényszerítsék őket kötelezettségeik teljesítésére.³⁾

Péter érsek nem egyszer kénytelen alkalmazni az *egyházi büntetéseket* is, melyeket a kánonok az egyházi jövedelmek megcsonkítására szabnak. Az 1496-ik év végén *Szabadka* városát interdictum alá vetette, a melyet a király közbenjárására fölfüg-

¹⁾ Ulászló király 1494. május 10-iki rendelete. 202. l.

²⁾ Péter érsek 1496-ik évi levele. 124. l.

³⁾ A dátum nélküli királyi rendelet. 207. l.

gesztett; de úgy, hogy ismét hatályba lép, ha négy hó lefolyása alatt a város lakói tartozásukat nem teljesítenék. ¹⁾

Mindazáltal egyedül végső szükség esetében és mindig kellő óvatossággal nyúlt az egyházi fegyverekhez. Így mikor Bács-megyében több helyen a tized fizetését megtagadták, a plébánosoknak meghagyta, hogy az ellenszegülőket egyenként keressék föl, intsék meg őket, és hívják föl, hogy kilencz nap lefolyása alatt vagy a tizedet szolgáltatassák be, vagy tized-mentességekét igazolják; csak ha egyiket sem teszik, sujtsák őket a kiközösítés büntetésével. ²⁾

Egyháza jogai és jövedelmei csonkíttatlan megőrzésében állhatatosságát, miként a bitorlók támadásai, úgy barátainak kérései sem ingatták meg. Egyalkalommal Kinizsi Pál közbenjárt a *szegedi* polgárok érdekében, a kik az érsekséget illető vámfizetéstől akarták szabadulni. »Ha igaz szívvel szeret minket — írja válaszában az érsek — ne kívánjon tőlünk olyat, a mit lelkünk üdvösségének kockáztatása és egyházunk károsítása nélkül nem teljesíthetünk . . . Inkább vegye el életünket Isten, mintsem hogy általunk Szent-Pál egyháza újabb kárt szenvedjen. Ha lelkiismeretünk engedné, most is, mint minden egyéb alkalommal, örömet tennénk eleget kérésének. Istenre és saját üdvösségére gondolva, ne méltassa figyelmére a szegediek kiabálását!« ³⁾

Mindazáltal míg egyfelől éber gondossággal őrködött jogai fölött, másrésztől atyai jóindulatot és az ő korában ritka humanitást tanúsított alattvalói és jobbágysai iránt. Egyik levelében, megható vonásokkal rajzolja a bodrog- és szerém-megyei jobbágysok szomorú sorsát; megbélyegezte azokat, akik úgy bánnak velök »a mint barmokkal sem kellene bánni;« és előterjesztette, hogy a lakosság ki fog vándorolni, mert »még Törökországban is nagyobb biztonságnak örvendene.« ⁴⁾

A királynál és a főkapitánynál ismételve felszólal a súlyos terhek miatt, melyek a praedialistákra és jobbágysokra nehezednek. Egy alkalommal Bodrog-megye minden jobbágytelekre hetven

¹⁾ Péter érsek 1497. január 3-án kelt levele. 95. l.

²⁾ Péter érsek 1495. január 9-én kelt rendelete. 104. l.

³⁾ Az 1494-ben Kinizsihez írt levél. 173. l.

⁴⁾ 1496-ban Báthori Györgyhöz írt levelei. 120. l.

denár adót vetett ki. Az érsek kelletlenül járult ezen határozathoz; egyúttal — és ez hihetőleg elszigetelve álló eset — jobbagyaihoz mentegető levelet intéz, a melyben hangsúlyozza, hogy tekintettel arra, amit a múlt időkben kiállottak, örömet elhárította volna tőlök az újabb terhet; és mivel ezt nem tehette, ígéri hogy alkalmas módon kárpótolni fogja őket.¹⁾

XII.

Péter érsek, mint Mátyás király cancellárja és bizalmas tanácsosa, az ország ügyei intézésében jelentékeny részt vett. Mikor a hosszú fogság után szabadságát visszanyerte, azonnal ismét a politikai mozgalmak árhajzába vetette magát. De a hajótörés után, melyet másodízben szenvedett, a politikai ambíciót végkép száműzte lelkéből. Szerencsésebb vetélytársainak engedte át a tért. Ezek versengéseit, elvonúltságából, bölcsészi nyugalommal szemlélte és bírálta. Fölsírmerte most már a veszélyt, melylyel a főpapok határtalan nagyravágyása az egyház tekintélyét és hatását fenyegeti. »Mérsékletre és szerénységre szoktassuk lelkünket; — így ír egyik levelében — mindenki elégedjék meg a magáéval, nehogy ezt is elveszítse, míg a máséra vágódik.« És a költő mondását idézi: »Magna cadunt, inflati crepant, tumefacta premuntur.«²⁾

Bizonyára inkább kötelességérzet, mint hatalomvágy készítette arra, hogy a *bács-megyei örökös főispánságot*, melyet elődei viseltek, és fogsága idejében Kinizsi Pál nyert el, visszaszerezni igyekezzék.

Mikor 1494 tavaszán, a Kassán mulató II. Ulászlónál megjelent, előterjesztve erre vonatkozó kérelmét, kifejtette, hogy egyházára a főispáni tiszt elvesztéséből nagy hátrányok származhatnak. Kinizsi kész volt barátja javára lemondani. Ulászló tehát a főispáni tisztelet Péter érseknek visszaadta.

Néhány hónappal utóbb Kinizsi meghalt. Helyébe a király az alsó részek főkapitányává és temesi főispánná Som Józsat nevezte ki; egyúttal, hogy tekintélyét emelje, Péter érsek meg-

¹⁾ Péter érsek dátum nélküli levele. 268. l.

²⁾ A pécsi püspök tisztehez 1495-ben írt levele. 188. l.

egyeztetésével, ideiglenesen a bácsi főispánságot is ráruházta; ígérvén, hogy rövid idő múlva újlag az érsek rendelkezésére fogja bocsátani. És a következő év végén Péter érsek sürgeti az ígéret teljesítését; a mi meg is történt. ¹⁾

Péter érsek, miként magatartása a bácsi főispánság kérdésében mutatja, bár politikai vezérszerepre nem vágyott, állása minden kötelességét lelkiismeretesen kívánta teljesíteni. Királya, kihez megingathatlan hűséggel ragaszkodott, mindenkor biztosan számíthatott reá.

Banderiuma — melynek létszámát az 1498-ik évi országgyűlés 400 lovasban állapította meg — készen állott, hogy bármikor táborba szálljon. Az 1490-ik év végén, mikor Miksa római király a Dunán-túli területre nyomult, Fehérvár ostrománál, az érseki praedialisták kiténtették magokat; és a következő évben Kinizsi zászlai alatt, vitézül harcoltak. ²⁾

Nem kímélt áldozatot, hogy az ország déli határszéleit a törökök támadásai ellen megoltalmazza. ³⁾ Különös figyelmének tárgyát képezte *Nándor-Fehérvár*, a melynek kellő fölszerelésére ismételve intette a királyt. És ezen fontos végvár őrségét maga is segítette élelemmel és ruházattal. ⁴⁾

Péter-Várad várának valódi restaurátorává lett. Az érsekség területén fekvő többi erősségekre is gondja volt. ⁵⁾ De legtöbbet tett *Bács* érdekében, melyet székhelyéül választott. Az Anjouk idejében épült várat új védművekkel gyarapította, tágas sánczokkal vette körül, a melyek egész hadsereg befogadására alkalmasak voltak. És mivel a várat környező mocsárok a helyet

¹⁾ Az 1495. december 21-iki királyi rendelet. 80. l.

²⁾ Péter érseknek 1491. július 8-án Báthory Istvánhoz írt levele. 55. lap.

³⁾ A király ismételve magasztalja az országnak a török ellen való védelmében szerzett érdemeiért.

⁴⁾ Péter érseknek 1491 és 1492-ben a királyhoz írt levelei. 58. és 86. ll. A Belgrád érdekében hozott áldozatait különösen magasztalja a bolognai Beroald Fülöp alább említendő ajánló-leveleiben. Toldy F. Irodalmi berek. 59. l.

⁵⁾ Péter-Váradról szólottunk a második közleményben. Zathán, Baricsón s más helyeken, mint az érsek leveleiből látjuk, várnagyokat, őrséget tartott.

egészségtelenné, úgyszólván lakhatatlanná tették, azt a merész tervet karolta föl, hogy a Dunától csatornát vezet a várig. Mikor 1495-ben a munkálatokat megkezdette, a király és az urak szánakozó mosolylyal szemlélték a vállalatot. De két évvel utóbb büszkén írja az érsek, hogy a munkát szerencsésen befejezte. »Ha Xerxes — úgy mond — lánczaival a tengert megfenyíthette, és Hannibal a hóval borított Alpeseken átkelhetett: a háborgó Dunának is meg kellett hódolni a varázsszó előtt és szolgálatunkba lépve, ki kellett tisztítania a hajdani rondaságot. A mocsár helyén immár a Duna halakban bővelkedő tiszta vize foly.« Ezt a csatornát később a Mosztonga patakkal összekapcsolta, és úgy vezette, hogy a bácsi várat egészen körülfogta.¹⁾

Míg ekként a haza védelmének biztosításán fáradozik: a belbéke megszilárdítása volt leghőbb óhaja. Mély fájdalommal tölti el lelkét az elhatalmasodó pártviszály. »Minél jobban megfontoljuk — írja egyik levelében — a jelen idő állapotát és gonosz viszonyait, annál inkább fölajdúlunk; mert látjuk, hogy Isten haragját vontuk bűneinkkel szerencsétlen országunkra. A lelkeket elhagyta az isteni malaszt és a keresztény szeretet. Az ördög, minden gonosz szerzője, egyenetlenséget és gyűlölködést támaszt. A helyzetet Lucanus két szavával jellemezhetni: Mindenütt seb! És egy másik költővel fölkiálthatni: Az örvény felé rohanunk!«²⁾

Szüntelenül azon fáradozik, hogy a viszálykodókat kibékítse. Szívesen ajánlja föl közbenjárását. A Báthoriak, Beriszlókhoz és a Gerébekhez intő leveleket intéz.³⁾

Ujlaki Lőrinczet ismételve kéri és inti, hogy erőszakos tettek elkövetésétől tartózkodjék. Egyik levelében figyelmezteti, hogy ha már »a földi fejedelemtől nem fél, rettegjen a királyok királyától, a ki az elkövetett sérelmeket nem hagyja megtorlás

¹⁾ Ezen munkálatokról 1497. ápril 27-én értesíti Báthori Miklós váci püspököt. 75. l. — A bácsi várról és az azt környező csatornákról tüzetesen értekezik Henszlmann Imre, az általa eszközölt ásításokról szóló jelentéseiben. *Archaeologiai Értesítő*. III. 308., IV. 2., VII. 78. l.

²⁾ 1491. december 17-én a fehértvári préposthoz írt levele.

³⁾ Ilyenek például 1491. július 11., 13., szeptember 21-én írt levelei. 83., 85., 220. ll.

nélkül.« És mikor Ujlaki a király ellen fegyvert ragadott, megfélemlkezve a bántalmakról, melyeket tőle szenvedett, minden alkalmat megragadva, oda irányozza igyekezetét, hogy a király haragját csillapítsa és a lázadó főúr részére kegyelmet eszközöljön ki.¹⁾

XIII.

Péter érsek *egyházi tevékenysége* felől csak gyér és hézagos adatok maradtak fenn. Mindazáltal elégségesek, hogy azok világosságánál a lelkes főpap jellemző vonásait fölismerjük.

Az a fölfogás, mintha a humanista műveltség a classiciai emlékek légkörében élő egyházi férfiakat vallási meggyőződéseikkel és egyházuk szellemével meghasonlásba hozta volna, a valóságnak nem felel meg; amint hogy viszont a scholasztika tudományossága sem bizonyult csálhatatlan óvszernek a szellemek és az erkölcsök elvilágiasodása ellen. Hosszú sorozatot állíthatni össze azon főpapokból, a kik a renaissance előkelő tényezői voltak, anélkül, hogy irataik és életük a pogány világnézet uralma alatt állott volna.

És a cseh Hassensteini Lobkowitz Bohuslav megjegyzését, hogy II. Ulászló udvarában a főpapok többet beszéltek Nemesisről és Laisról, mint Krisztusról, szorgalmasabban olvassák Plautust és Virgiliust, mint a szent írást²⁾; tartózkodással kell fogadnunk.

Váradí Péter levelei, valódi humanista művei, néha úgyszólván styl-gyakorlatai, egy sort sem tartalmaznak, a mely főpapi állása követeléseivel ellentétben áll. Frivol, vagy kétértelmű dolgokat hiába keresnénk azokban. Ellenkezőleg, tanúságot tesznek igaz és mély vallásosságáról, szigorú erkölcsi érzetéről, az egyház tanításához és intézményeihez való benső ragaszkodásáról.

Az egyház fejét valóban Isten földi helytartója gyanánt tiszteli. A felelősség súlyát, mely a hívek lelki üdvösségeért a püspökre nehezedik, egészen átérezzi. Hívatásának ismeri, hogy a vallásos érzület ápolására, az erkölcsök javítására hasson.

¹⁾ 1495. mártius 28., 1496. február 9. és octóber 27-én Ujlakihoz írt levelei. 93., 128., 165. ll.

²⁾ Budáról, valószínűleg 1502. augusztus 1-én, Adelman Bernáthoz írt levelében.

Csak egy példát hozunk föl: azt a főpásztori levelet, melyben a híveket inti, hogy évenként legalább háromszor gyónjanak. »Vannak — írja egyebek között — romlott lelkű emberek, kik egyszer az évben, könnyelműen és fölületesen végezik a gyónást; kik inkább szegyen és félelem által vezérelve, mint vallásosságból és bűneik bocsánatának elnyerése végett járúlnak az oltári szentséghez. Ekként, mivel szennyes lélekkel és tisztátalan ajakkal veszik az Úr testét, bűneiket újabbakkal tetézik. . . . Istenfélő, ajtatos embereknek fensőbb sugallat tudtúl adta, hogy Isten boszúló karja három súlyos véték miatt nehezedik a keresztény egyházra; s ezek között a főhelyet az oltári szentség méltatlan vétele foglalja el. Ezért bocsátja Isten a kereszténységre a pestist és háborút, a belviszályokat és a csapások egyéb nemeit. Ezért engedi meg, hogy törökök zsarnok hatalma diadalmaskodjék.«¹⁾

És míg azon volt, hogy a templomok a fejlődött ízlés igényeinek megfeleljenek, és fényöket Olaszországból hozatott műtárgyakkal emelje²⁾; súlyt helyezett rá, hogy jeles hitszónokok hirdessék híveinek Isten ígését.³⁾

Az *egyházi fegyelem* helyreállítása és fönntartása érdekében buzgó tevékenységet fejtett ki. Egyházmegyei zsinatokat tartott, kánoni látogatásokat végeztetett.⁴⁾ Kímélet nélkül alkalmazta, szükség esetén, a legszigorúbb büntetéseket: az interdictumot, excommunicatiót; és a papokat, kik rendeleteinek nem engedelmeskedtek, javadalmaiktól fosztotta meg.⁵⁾

¹⁾ 1496. mártius 26-án Zalankemen városához címzett, de kétségkívül az egyházmegye összes községeihez intézett levele, 102. l.

²⁾ A király dátum nélküli ajánlólevele az érsek udvari embere részére, kit Olaszországba küld »certis ornamentis ecclesiasticis et rebus ad usum earundem ad modum necessariis« vásárlása végett, — 210. l.

³⁾ Az 1496-ik év elején György Ferencz-rendű atyát meghívja Győről Bácsra, hogy a nagybőjti szent-beszédeket a székesegyházban tartsa. 68. l.

⁴⁾ A péterváradai apátságához tartozó lelkészek, mint láttuk, vonakodtak a zsinatra megjelenni, és ellenszegültek a kánoni látogatást végző érseki küldötteknek. Sajnos, a zsinatról egyéb tudósítások nem maradtak ránk.

⁵⁾ Ujlaki emiatt panaszt tett a pápa előtt, a ki 1493. október 19-én vizsgálatot rendel. Theiner. II. 539. l.

Mily féltékenyen őrködött papjai jó hírneve fölött, mutatja nyilatkozata a Szent-Ferencz-rend bácsi custosának esetében. Ezt, mivel súlyos vádakát emeltek ellene, az érsek eltávolíttatta. Rendtársai védelmére keltek. De az érsek azt válaszolta, hogy ha alaptalanok is a vádak, mivel ürügyet szolgáltatott azokra, súlyos felelősség terheli. Útal Julius Caesarra, a ki házasságtörés miatt vádolt nejét a senatus előtt védelmezte, de miután fölmentették, mégis elbocsátotta; azt mondván, hogy családja tagjainak a bűntény gyanújától is menteknek kell lenni. »Én — írja az érsek — nem tartozom azok közé, a kik mások szemében a szálkát meglátják, de a magok szemében a gerendát észre nem veszik. Magam is bűnös ember vagyok . . . De mint előljáró, híven akarok őrködni a rend becsülete fölött, hogy Istennek és szent Ferencznek majdan számot adhassak.«¹⁾

Figyelemreméltó, hogy míg ezen korban általánosan el volt terjedve az a gyakorlat, hogy egyházi javadalmakat világiaknak adományoztak, a kik csak a jövedelmeket élvezték; és több javadalmat egy személyre ruháztak: Péter érsek káptalanai tagjaitól a residentia-kötelesség megtartását, az állásukkal összekapcsolt egyházi teendők állandó végzését szigorúan megkövetelte.

Így gróf Frangepán György kalocsai olvasó-kanonokot, a ki távozáván, a kitűzött határidő letelte után nem tért vissza, föl-szólította, hogy haladék nélkül jelenjen meg káptalanában. És mivel a gróf család javai visszaszerzésével volt elfoglalva, értésére adta, hogy leghelyesebben cselekednék, ha lemondana. Az egyházi javadalmak — úgy mond — szegényebb papok számára valók, a kit állandón Isten szolgálatára szentelik magokat. És kiemeli, hogy ő a residentia kötelességeitől senkit sem ment föl.²⁾

¹⁾ A pécsi custoshoz, 1496. szeptember 7-én írt levele. 136. l.

²⁾ Frangepánhoz 1493-ban írt levele. 115. l. Kétségkívül a residentia kötelezettség meg nem tartása miatt fosztotta meg 1493-ban Bodó Miklóst a bácsi éneklő-kanonokságtól; a miért az panaszával a pápához fordult, a ki 1493. szeptember 22-én az egri püspököt, a titeli és erdői prépostokat bízta meg az ügy megvizsgálásával. Egy másik, ugyanazon napon kelt pápai iratból látjuk, hogy Bodó Miklós a maróthi prépostságot és a szerémi éneklő-kanonokságot is bírta. Mindkét pápai irat eredeti példányát az országos levéltár őrízi.

XIV.

Bizonyára, hogy az olvasó-kanonok irányában járt el ilyen kíméletlen erélyvel annak különös oka is volt. A Frangepánhoz írt levélben hangsúlyozza, hogy az olvasó-kanonoksággal kiválóan fontos köteleességek vannak összekapcsolva, többi között a *káptalani iskola igazgatása*.¹⁾

Nem lehet kétség az iránt, habár a fönmaradt emlékek nem szólanak róla, hogy a magas műveltségű, tudomány pártoló főpap a kalocsai és bácsi székesegyházak mellett fönnálló iskolákat virágzó állapotba hozta, jeles tanárokkal látta el. De egyszerűs mind arról is gondoskodott, hogy az egyházi pályára jelölt kiválóbb tehetségű ifjak az olaszországi főiskolákon magasabb tudományos kiképzést nyerhessenek. Többeket küldött *Bolognába*, hol a hírneves Beroald Fülöp vezetésére bízta őket.²⁾ A mester, kalocsai és bácsi növendékei között a legkiválóbbnak *Keserű Mihályt*, az alnádor fiát, tartotta, a ki hazájába visszatérve, csakhamar a bosniai püspökséget nyeri el, és mint Isokrates beszédeinek latinra fordítója is a hozzá csatolt reményeket igazolta.³⁾

Beroald növendékeiről azon levelében szól, melylyel Apulejus egyik munkájához írt commentárjait Péter érseknek ajánlja. Magasztalásokkal halmozta el az egyház és hazája ügyében szerzett érdemeit. Együttal őt a tudomány avatott művelője és a tudósok bőkezű pártfogója gyanánt mutatja be.⁴⁾ Elmondja, hogy a

¹⁾ Váradi Péter levelei Wagner-féle kiadásában »dispositio Stolae« kétségkívül sajtóhiba »Scolae« helyett.

²⁾ Beroald, a Péter érsekhez intézett ajánlólevelében írja: »Tu ad me, veluti ad praeceptorem, . . . destinasti necessarios discipulos, ut doctrinis expolirentur et dolatrio eloquentiae levigarentur.«

³⁾ L. Kemény József értekezését. Irodalmi Berek. 61. l. Beroald ajánlólevelében dicséri egy másik tanítványát Gyulai Fülöpöt, a későbbi pécsi püspököt. De a szövegből az látszik következni, hogy ez nem Váradi Péter által küldetett hozzá.

⁴⁾ A munka címe: »Commentarii a Philippo Beroaldo conditi in Asinum aureum Lucii Apuleji.« Az ajánlólevél »Ad maximum Antistitem Dominum Petrum Archiepiscopum Colocensem« van címezve. A munka (237 ívrétű lap) egymásután több kiadást ért. Az első Bolognában jelent meg. A második 1501. Velenczében. A munkát ismerteti gróf Kemény József id. h.

tudományos foglalkozásnak, melyből a szerencsétlenség napjaiban erőt és vigasztalást merített, ideje nagy részét szenteli, éjjeli nyugalma is föláldozza. A tudósokat — írja folytatólag — adományokkal kötelezi le; úgy, hogy Olaszországban alig van hírneves tudós, a kinek barátságával nem dicsekedik; és sűrűn keresi föl azokat leveleivel, amelyek az irány ékessége által kitűnnek.¹⁾

A német humanistákkal is összeköttetésben állott; és többeket közülök pártfogásban részesített.²⁾

Levelei, melyeket a tudósokkal és költőkkel váltott, és Beroald említ, nem maradtak ránk. De egyéb leveleiből százhuszonhetet egy régi gyűjtemény megőrizett. Élete második feléből, az 1490—1498. évekből származnak. A pápa és a királyhoz, bíbornokok és főpapokhoz, hazai és külföldi főurakhoz, papjai és barátaihoz, hívei és tisztviselőihez, vannak intézve.³⁾ Legnagyobb részök gonddal, a classica minták utánzására czélzó igyekezettel van fogalmazva. Könnyen fölismerhetjük, hogy az író nem egyedül azokra gondol, a kikhez a leveleket czímezi; olvasó közönsége lebeg szemei előtt; aminthogy a humanisták levelei rendszerint kedvelt olvasmány gyanánt szolgáltak, számos másolatokban közkézen forogtak, és nyomtatásban is napvilágot láttak; így tehát az irodalmi művek kategóriájába tartoztak.

¹⁾ Az imént idézett ajánlólevélben.

²⁾ Ilyen volt az osztrák Neudecker György, a ki II. Ulászló udvarában talált alkalmazást és a Sodalitás litteraria Danubiana tagja volt. (Abel Jenő. Magyarországi humanisták és a dunai társaság. 79. lap.) Péter érsek »Georgio de Stam, Domino in Czossen« 1495-ben írja: »De Georgio Neudecker hoc dicimus, quod nos eius necessitudinis qua Magnif. Vestrae coniunctus pluribus causis est, rationem non parvam habemus, et idecirco quidquid . . . facere poterimus, dummodo ipse nobis et Ecclesiae nostrae postea ingratum se non ostendat, certe bono animo faciemus.« (Epistolae 266. l.) Az »Ecclesiae nostrae« kifejezés arra látszik utalni, hogy kanonokká akarta Neudeckert kinevezni. — Arról, vajjon Péter érsek a dunai társaság tagja volt-e, az emlékek nem szólnak.

³⁾ A gyűjteményben Ulászló királynak Péter érsekhez vagy az ő érdekében írt levele és rendelete is foglaltatik. Wagner Károly, a ki Pozsonyban 1776-ban a gyűjteményt kinyomatta, Székely Sámuel múlt századbéli jeles gyűjtő másolatát használta. Az eredeti, illetőleg egykorú példány holléte felől nincs tudomásunk.

Péter érseket is gyakran keresték föl tisztelői és barátai ilyen levelekkel, a melyeket kellően méltányolni és élvezni tudott.

»Atyaságod levelét — írja egy alkalommal Báthori Miklósnak, a humanista irányáról ismert váci püspöknek — nagy élvezettel olvastuk, és a mint ékesszóló előadását figyelemmel vizsgáltuk, az irány tisztasága és szabatossága, a hajdankor komoly méltósága, mely átlengi, és mindazon kedves dolgok, a melyeket, irántunk való igaz szeretetének sugallatára, tudomásunkra hoz, gyönyörrel töltöttek el. Szókkal alig fejezhetjük ki, hogy a könyvek szorgalmas olvasása, a tudomány művelése és az erény szeretete, mennyire megdicsőítették Atyaságodnak a természettől nyert nemes szellemét. A mit erre nézve mondhatnánk, szándékosan elhallgatjuk, nehogy hizelegni látszassunk, és válaszuk hosszúra nyúljon. Ezeket mindazáltal előrebocsátottuk, hogy erényei magasztalása, amire szeretet és tisztelet ösztönöz minket, Atyaságodat még inkább lelkesítse; bár minden nemesért hevülő szelleme buzdításra nem szorúl.«

Báthori Miklós a levélben, melyre e sorok válaszul szolgálnak, fölkérte volt Péter érseket, hogy elődei nyomaiba lépve, a Báthori-családdal jó viszonyt tartson fenn. »Régtől fogva — írja erre nézve az érsek — át van hatva a meggyőződéstől, hogy állása és méltósága biztosabb és erősebb oszlopokra nem támaszkodhatik«, mint a Báthoriakra, a »kikhez gyermekkoruktól fogva a barátság kötelékei csatolják;« és biztosítja, hogy »jó és balszerencsében tántorithatlan hűséggel fog házukhoz ragaszkodni.«¹⁾

És csakugyan mind a püspökkel, mind testvéreivel István országbíróval és György főispánnal, mind végig zavartalanúl állott fön a baráti viszony.²⁾

Az érseknek bizonyára elég alapos oka volt ellenségek és vetélytársak titkos ármányai és nyílt roszakarata miatt panaszokra fakadni.

De az igazi barátság részvétteljes vigasztalásaitól és önzetlen támogatásától sem volt megfosztva. Azon időben is, mikor a

¹⁾ 1491. június 15-én. 215. l.

²⁾ Váradai Péter levelei gyűjteményében Báthori Miklóshoz három, Báthori Istvánhoz négy, Báthori Györgyhez egy levelet találunk. Az utóbbit »frater et amice tamquam fili« czímezi.

hatalom magaslatán állva, elbizakodásával bukását előkészítette, képes volt mély rokonszenvet és állandó ragaszkodást ébresztetni, mely a szerencsétlenség napjait túlélte.

A Báthoriak mellett, *Kinizsi Pál* és *Kálmáncsehi Domonkos* fehérvári prépost, majd váradi püspök, királyi személynök folytonosan hálára kötelezték őt jó szolgálataikkal; viszont ő is figyelmet és gyöngédséget tanúsított irányukban. *Farkas Bálint* váradi, *Geréb László* erdélyi, *Thúz Osvát* zágrábi püspökök, *Bocskai Miklós* mislyei prépost, *Korotnai János* alnádor, *Bajoni István* és *Csapi János* előkelő köznemesek, állandón barátaihoz és híveihez tartoztak. Jó indulatukat meleg hängön írt levelekkel megőrizni és ápolni igyekezett.

Azon előkelő idegenek soraiban, a kik a magyar királyi udvarnál megfordultak, többek barátságával dicsekedett. Évek múltával is fölkeresték tiszteletök és szeretetök nyilatkozataival.¹⁾

II. *Ulászló király* állandóan jóakaratot és bizalmat tanúsított az érsek iránt. Minden alkalommal meleg elismeréssel szól jó szolgálatairól és áldozatkészségéről. Fölkarolja érdekeit, támogatja jogai érvényesítésében, teljesíti kívánatait. Fontos ügyek tárgyalásakor tanácsát kéri ki.²⁾ Időnként meg-

¹⁾ Így, például, Péter érsek 1495-ben »Magnifico Domino Georgio de Stam, Domino in Czossen, amico et *tanquam patri charissimo*« írja: »Literae Magnif. Vestrae iterato post longum temporis intervallum a nobis visae, gratissimae fuerunt nobis, et eo gratiores, quod saltem vestris aliquando, licet rarissime, datur frai literis, quando quidem vestra personali praesentia, vestro colloquio, vestra etiam jucundissima consuetudine, invidia fortunae, tanta nos locorum intercapedine distinctos, frui non licet. Optaremus et nos non minori desiderio quam proprie vos scribitis de nobis, non videre solum et alloqui, sed si fortunae faveret prosperitas, perpetue cum illa commanere. . . .« (265. l.) És 1497. február 4-én egy császári tanácsoshoz így ír: »Erubescantiam nobis non parvam commoverunt munera tuae Magnificentiae, iam secundario per regios nuncios ad nos missa, cum literis tuis ad nos scriptis, quibus videbatur . . . quasi oblivioni apud nos datam vestrae fraternitatis memoriam quodammodo exprobrare. . . .« (256. l.) Hasonló benső viszonyban állott Schellenberg cseh cancellárhoz, Mezericzki János morvaországi kapitányhoz, egy csehországi tanácsoshoz és a boroszlói püspökhöz.

²⁾ A király különösen 1492. július 6-ikán a pápához írt levelében és 1494-ik évi okleveleiben magasztalja Péter érseket. (20., 23.,

látogatja őt, és szívesen mulat heteken át az érsekség kastélyaiban.¹⁾

Váradi Péter élete utolsó esztendejében is, érseki székhelyén vendégül fogadta a királyt, a mely alkalommal egész Európa figyelve Bács felé irányult.

A velencei köztársaság moreai birtokaiban és Dalmátiában is, az ozmanok által fenyegetve, az 1500-ik esztendő elején a pápával, a spanyol és francia uralkodókkal szövetséget kötött, a török ellen nagy hadjárat indítása végett. Magyarországot is csatlakozásra hívta föl. Az 1500. tavaszán tartott országgyűlés a háborúban való részvételt határozta el. Ekkor megindultak a velencei követekkel a tárgyalások, a melyeket Ulászló nevében négy királyi biztos vezetett; a *kalocsai érsek* is köztök volt.²⁾

A király július 27-én rendeletet bocsátott ki, a melyben az ország rendeit fölhívta, hogy Szent-Mihály napjára hadaikkal Bácsra jelenjenek meg, a honnan személyesen fogja őket a törökök ellen vezetni.³⁾

A király, 500 lovas élén, főpapok — köztök a primás — és főurak kíséretében, octóber 9-én indult Bácsra, a hol a velencei követek Guistiniani Sebestyén és Soranzo Viktor szintén megjelentek. A Budán megkezdett tárgyalások itt folytatvatván, a szövetség megkötésére vezettek; Velence a hadi költségekre százezer arany évenkénti segítséget biztosított Magyarországnak.

Ezalatt a főrendek és vármegyék banderiumai is gyülekeztek. November 9-ikén, a király tíz vagy tizenkétezer lovas fölött tartott szemlét a bácsi táborban.

De a vármegyék túlnyomó többsége nem felelt meg a királyi parancsnak. Ezen körülmény és a nyugati hatalmak által ígért

39., 211. ll.) — Az érsekhez intézett királyi meghívásokról az érsek két levele szól. (52., 138. ll.)

¹⁾ 1494. decemberben Bácsra, 1495. januárban Zátán, 1495. november és decemberben, 1496. január elején Bácsra, 1500. őszén Bácsra tartózkodik a király.

²⁾ Guistiniani Sebestyén velencei követ 1505. május 25—26-iki jelentései, Marino Sanudo világkrónikájában. Történelmi Tár. XIV. 115. l.

³⁾ Kovachich, Vestigia Comitiorum. 437. l.

segédhadak elmaradása miatt, a hadjárat nem jött létre. A király november végén visszatért Budára. ¹⁾

Ezen tanácskozásokban és készülétekben Péter érsek bizonyára lelkesedéssel vett részt. Élete alkonyára fényt árasztatható az a gondolat, hogy a magyar korona elvesztett melléktartományai visszaszerzésének, a rabigában sínlő Byzancz felszabadításának nagy vállalata az ő érseki székhelyéről indul ki.

Újabb csalódás várakozott rá. És ez az utolsó. A király visszavonulását, a sereg fölbomlását nem soká élte túl. Halála napját nem ismerjük; csak annyit tudunk, hogy az 1501-ik év június havában az érsekség üresedésben volt.

Tetemeit kétségkívül Bácsón a székesegyházban helyezték örök nyugalomra. A sír, a székesegyház, a város elpusztult. Néhány évtized múltával az az ellenség dúlta föl, a kinek leküzdése foglalkoztatta a főpap végső napjait.

De míg a helyet sem jelölhetjük meg, a hol porai pihennek, és építkezéseinek alig maradtak fönn nyomai: *íratai*, négy század lefolyása után, el nem halványuló fényben tüntetik föl nemes alakját és fenkölt szellemét; megvilágítják a viszontagságteljes életpálya azon ritkán jelentkező fordulatát: a mint lelkének a szerencse kedvezései között elvesztett egyensúlyát a megpróbáltatás napjaiban visszanyeri; a mint végzetes bukás után, az önmegtagadás és áldozatkészség szelleme újból az egyház és a haza javára tett szolgálatok magaslatára emeli.

¹⁾ Guistiniani velencei követ 1500. november 10., 15., 16-kán Bácsról küldi jelentéseit. Társa november 14-ikén Bácsón meghalt. Tört. Tár. XIV. 192. és kk. ll.